

ItK

1

Irodalomtörténeti Közlemények

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA 1975**

A TARTALOMBÓL

Klanczay Tibor: A keresztihad eszméje és a Mátyás-mítosz
H. Haraszti Éva: A sajtó — Petőfi korában
Lőrinczy Huba: Az úttévesztés regénye

✱

Fodor Géza: Az Eszmélet gondolati felépítése
Pór Péter: Az Eszmélet verstípusa
Várady Szabolcs: Az Eszmélet előzményei

Szemle

Petőfi-szótár (Martinkó András)
A bizánci irodalom kistükre (V. Kovács Sándor)
Hopp Lajos: A Rákóczi-emigráció Lengyelországban (R. Várkonyi Ágnes)
Mezei József: A magyar regény (Csűrös Miklós)
Poszler György: Szerb Antal (Tarján Tamás)
Könyvek a romániai magyar irodalomról (Pomogáts Béla)
A szociológia első magyar műhelye.
A Huszadik Század köre (Veres András)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1975. LXXVIII. évfolyam 1. szám

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Szauder József

főszerkesztő

Komlós Tibor

felelős szerkesztő

Németh G. Béla

társzerkesztő

Bíró Ferenc

Kiss Ferenc

Tarnai Andor

Varga József

Klanczay Tibor: A kereszteshad eszméje és a Mátyás-mítosz 1

H. Haraszti Éva: A sajtó — Petőfi korában 15

Lőrinczy Huba: Az úttévesztés regénye 26

Kisebb közlemények

Varga Imre: Petkó Zsigmond életéhez. 44 — *Deme Zoltán*: Verseghy vígeposzának életrajzi háttéréről. 46 — *Scheiber Sándor*: Arany Családi körének forrásaihoz. 54 — *Széles Klára*: Henszlmann művészettörténeti előadásairól. 54 — *Kelemen Péter*: A Jónás könyve parabola-szerkezetéhez. 60

Vita

Fodor Géza: Az *Eszmélet* gondolati felépítése 65

Pór Péter: Az *Eszmélet* verstípusa 73

Várady Szabolcs: Az *Eszmélet* előzményei 83

Pomogáts Béla: Lukács György igaza 92

Szemle

Petőfi-szótár (*Martinkó András*) 94

A bizánci irodalom kistükre (*V. Kovács Sándor*) 98

Hopp Lajos: A Rákóczi-emigráció Lengyelországban (*R. Várkonyi Ágnes*) 106

Mezei József: A magyar regény (*Csűrös Miklós*) 107

Poszler György: Szerb Antal (*Tarján Tamás*) 112

Könyvek a romániai magyar irodalomról (*Pomogáts Béla*) 114

A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre (*Veres András*) 119

Krónika

A Reneszánsz-kutató Csoport 1974. évi munkája (*K. T.*) 122

Vita Szegedy-Maszák Mihály Madách-tanulmányáról (*V. A.*) 123

SZERKESZTŐSÉG

1118 Budapest
XI., Ménési út 11–13.

ItK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

SZAUER JÓZSEF (főszerkesztő), KOMLOVSZKI TIBOR (felelős szerkesztő), NÉMETH
G. BÉLA (társszerkesztő), BÍRÓ FERENC, KISS FERENC, TARNAI ANDOR, VARGA
JÓZSEF

1975. LXXIX. ÉVFOLYAM

1976

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

A LXXIX. évfolyam munkatársai

Agárdi Péter (Budapest)
 Bálint Sándor (Szeged)
 Barla Gyula (Debrecen)
 Barta János (Debrecen)
 Benda Kálmán (Budapest)
 Bene Ede (Budapest)
 Bényei Miklós (Debrecen)
 Bíró Ferenc (Budapest)
 Bitskey István (Debrecen)
 Blazovich László (Hódmezővásárhely)
 Bor Kálmán (Budapest)
 Boronkai Iván (Budapest)
 V. Busa Margit (Budapest)
 F. Csanak Dóra (Budapest)
 Csapláros István (Varsó)
 Csapodi Csaba (Budapest)
 Csűrös Miklós (Budapest)
 De Bartolomeis, Mario (Bologna)
 Deme Zoltán (Debrecen)
 Fodor Géza (Budapest)
 Fried István (Budapest)
 Fügedi Erik (Budapest)
 Fülöp László (Debrecen)
 Füreidi Mihály (Budapest)
 Gergely Gergely (Budapest)
 Gerskovics, Alekszandr (Moszkva)
 Greza Ferenc (Hódmezővásárhely)
 Gyenis Vilmos (Budapest)
 H. Haraszti Éva (Budapest)
 Hopp Lajos (Budapest)

Horkay László (Debrecen)

Horváth Károly (Budapest)
 Jankovics József (Budapest)
 József Farkas (Budapest)
 Kajtár Mária (Budapest)
 Kapitánffy István (Budapest)
 Karafiáth Judit (Budapest)
 Kászonyi Agota (Budapest)
 Kathona Géza (Veszprém)
 Katona Béla (Nyíregyháza)
 Kecskés András (Váralota)
 Kelemen Péter (Budapest)
 Kerényi Ferenc (Budapest)
 Kilián István (Debrecen)
 Kispéter András (Budapest)
 Kiss Ferenc (Budapest)
 Klaniczay Tibor (Budapest)
 Kovács Ágnes (Budapest)
 Kovács Magda (Budapest)
 V. Kovács Sándor (Budapest)
 Kovács Sándor Iván (Budapest)
 Köpeczi Béla (Budapest)
 Körmendy Kinga (Budapest)
 Kőszeghy Péter (Szeged)
 Kulcsár Péter (Budapest)

Kurcz Ágnes (Budapest)

Laczkó András (Nagyatád)
 Ladányi Sándor (Budapest)

Lakatos András (Budapest)
 Láng József (Budapest)
 Lőkös István (Eger)
 Lőrinczy Huba (Szombathely)
 H. Lukács Borbála (Budapest)
 Makay Gusztáv (Budapest)
 Martinkó András (Budapest)
 Melcer Tibor (Budapest)
 Mezei József (Budapest)
 Mezei Márta (Budapest)
 Molnár István (Debrecen)
 Móricz Béla (Budapest)
 Nacsády József (Szeged)
 F. Nagy Géza (Budapest)
 Nagy Miklós (Budapest)
 Nagy Péter (Budapest)
 Németh G. Béla (Budapest)
 S. Obermayer Erzsébet (Budapest)
 Oltványi Ambrus (Budapest)
 Pándi Pál (Budapest)
 Pásztor Emil (Eger)
 Péch Zoltán (Budapest)
 Péter László (Szeged)
 Petrányi Ilona (Budapest)
 Pirnát Antal (Budapest)
 Pomogáts Béla (Budapest)
 Pór Péter (Budapest)
 Pražák, Richard (Brno)
 Pusztai Ferenc (Budapest)
 Rigó László (Budapest)
 Ritoókné Szalay Ágnes (Budapest)
 Rónay László (Budapest)
 Scheiber Sándor (Budapest)
 Sinka Erzsébet (Budapest)
 Sipos Lajos (Budapest)
 Solt Andor (Budapest)
 Sótér István (Budapest)
 Sütő József (Kecskemét)
 Szabolcsi Miklós (Budapest)
 Szekeres László (Budapest)
 Széles Klára (Budapest)
 Sziklay László (Budapest)
 Szilágyi Ferenc (Budapest)
 Tarján Tamás (Budapest)
 Taxner Ernő (Budapest)
 Vajda György Mihály (Budapest)
 Váradi-Sternberg János (Ungvár)
 Várady Szabolcs (Budapest)
 R. Várkonyi Ágnes (Budapest)
 Varga Imre (Budapest)
 Cs. Varga István (Eger)
 Varga József (Budapest)
 Vargha Kálmán (Budapest)
 Vásárhelyi Judit (Budapest)
 Végh Ferenc (Budapest)
 Veres András (Budapest)
 Virágh László (Budapest)
 Voigt Vilmos (Budapest)
 Vörös Imre (Budapest)
 Weber Antal (Budapest)

TARTALOMMUTATÓ

Tanulmányok

<i>Agárdi Péter</i> : Metszet a felszabadulás utáni magyar irodalomtörténetírás történetéből	170
<i>Barta Gyula</i> : Fejezetek Kemény Zsigmond tanulóéveiről	609
<i>Barta János</i> : Az élő Jókai	272
<i>Boronkai Iván</i> : Vitéz János retorikai iskolázottsága	129
<i>F. Csanak Dóra</i> : Teleki József és az európai felvilágosodás	433
<i>Fried István</i> : Egy Jókai-vígjáték komor hőse	349
<i>Fried István</i> : A romantikus óda kifejlődése Vörösmarty költészetében	572
<i>Gergely Gergely</i> : Jókai regényei a hetvenes években	307
<i>H. Haraszti Éva</i> : A sajtó — Petőfi korában	15
<i>Hopp Lajos</i> : Lengyel—magyar hagyományok a Rákóczi-szabadságharc és emigráció irodalmában	145
<i>Klanczay Tibor</i> : A kereszteshad eszméje és a Mátyás-mitosz	1
<i>Köpeczi Béla</i> : Karteziánus politikai eszmék Magyarországon és Erdélyben a XVII. században és a XVIII. század elején	417
<i>Laczkó András</i> : Babits és Vörösmarty	584
<i>Lőrinczy Huba</i> : Az úttévesztés regénye	26
<i>H. Lukács Borbála</i> : A vallás a dekabrista irodalomban és a korai magyar romantikában	158
<i>Mezei József</i> : A valóságteremtő	287
<i>Nacsády József</i> : Egy Jókai-elbeszélés értelmezéséhez	341
<i>Nagy Miklós</i> : Kezds és lezárás Jókai elbeszéléseiben	280
<i>Nagy Péter</i> : Küzdelem a népdramáért II.	446
<i>Németh G. Béla</i> : Defenzió a hatalom fogságában (Gyulai Budapesti Szemléje — a Budapesti Szemle Gyulaija)	599
<i>Ritóókné Szalay Ágnes</i> : Bakócz Tamás Breviáriumának kéziratos versei	541
<i>Soll Andor</i> : Jókai Milton című drámája	297
<i>Sötér István</i> : Ideák és nosztalgiai költője: Jókai	267
<i>Szilágyi Ferenc</i> : A tények és a képzelet	318
<i>Taxner Ernő</i> : Vörösmarty küzdelme a Salamon témával	554
<i>Váradí-Sternberg János</i> : Jókai és Pugacsov	334
<i>Varga József</i> : Ady Endre, a színi kritikus	633
<i>Veres András</i> : Jászi Oszkár 1919 előtti munkásságának megítéléséhez	627

Kisebb közlemények

Bényei Miklós: Adalék Pruzsinszky József életéhez. 196. — *Biró Ferenc*: A Fanni hagyományai értelmezéséhez. 467. — *Blazovich László*: Ransanus és a „legrégebbi István-legendán”. 186. — *Csapláros István*: A Szózat szerepe az 1860—62. évi lengyel hazafias mozgalmakban. 661. — *De Bartolomeis, Mario*: Leopardi-émlékek Tóth Árpád versében? 197. — *Deme Zoltán*: Verseghy vígeposzának életrajzi háttéréről. 46. — *Gerskovics, Alekszandr*: Petőfi és Oroszország. 667. — *Greza Ferenc*: Németh László és a magyar irodalomtörténet tanítása. 675. — *Horkay László*: A kanti filozófia ismeretének legkorábbi nyomai hazánkban. 462. — *Jankovics József*: Egy Balassi-versszak értelmezéséhez. 459. — *Kászonyi Ágota*: Ítéletmondatok a magyar költészetben Csokonaitól József Attiláig. 474. — *Kellemen Péter*: A Jónás könyve parabola-szerkezetéhez. 60. — *Kilián István*: Iskoladráma Nagy Péter orosz cárról 1698-ból. 188. — *Klanczay Tibor*: Jegyzetek Budai Parmenius Istvánról. 650. — *Körmendy Kinga*: Vörösmarty autográf versei Széchenyi István hagyatékában. 659. — *Molnár István*: A Hunyadiak a lengyel drámai irodalomban. 464. — *Móricz Béla*: Két XVII. századi erdélyi énekszerző

életrajzához. 461. — *Pásztor Emil*: Adatok Kazinczy Ferencné Török Zsófia haláláról. 193. — *Scheiber Sándor*: Arany Családi körének forrásaihoz. 54. — *Sütő József*: Katona József írta-e „A Honnyi Művészet és Művészek eránt” című közleményt? 195. — *Széles Klára*: Henszlmann művészettörténeti előadásairól. 54. — *Varga Imre*: Petkó Zsigmond életéhez. 44. — *Virágh László*: „Az Gianeta Padovana nótájára”. 656. — *Vörös Imre*: Teleki József vita-iratának forrásaihoz. 192.

Műelemzés

Kelemen Péter: A csoda mélységei és határai 200

Vita

Fodor Géza: Az *Eszmélet* gondolati felépítése 65
Pomogáts Béla: Lukács György igaza 92
Pór Péter: Az *Eszmélet* verstípusa 73
Váraday Szabolcs: Az *Eszmélet* előzményei 83

Adattár

Benda Kálmán: Pázmány Péter néhány kiadatlan levele 685
V. Busa Margit: Kazinczy Ferenc ismeretlen levele Dessewffy Józsefhez 225
József Farkas: Barta Lajos proletkultos egyfelvonásosa: Russlands Tag 499
Kathona Géza: Zrínyi Miklós halálára Londonban 1665-ben megjelent gyászversek 211
Ladányi Sándor: Zrínyi Török Afiuma és Gyöngyösi verseinek XVIII. század végi kiadás-történeti problémáiról 482
Láng József: Jókai Mórné Nagy Bella emlékirata 355
S. Obermayer Erzsébet: Ismeretlen Forgách Ferenc dokumentum a velencei levéltárban 681
Rigó László: Arany János két levele Emich Gusztávhoz 228
Rigó László: Kemény Zsigmond három levele Emich Gusztávhoz 691
Varga Imre: Magyarországi tanulók a padovai egyetemen a XV—XVI. századfordulón 211

Szemle

A bizánci irodalom kistükré (V. Kovács Sándor) 98
Erzsébet Andics: Metternich und die Frage Ugarns (*Oltványi Ambrus*) 512
A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre (*Veres András*) 119
Babits Mihály: Könyvről könyvre (*Melczér Tibor*) 516
Csapodi, Csaba: The Corvinian Library (*Kurcz Ágnes*) 231
Dávid Gyula: Tolnai Lajos Marosvásárhelyen (1868—1884) (*Barta János*) 706
Dömötör Tekla: A népszokások költészete (*Bálint Sándor*) 714
Emlékezések Ady Endréről (*Péter László*) 235
Formateremtő elvek a költői alkotásban (*Kelemen Péter*) 396
Hopp Lajos: A Rákóczi-emigráció Lengyelországban (*R. Várkonyi Ágnes*) 106
Jókai Mór Összes Művei (*Végh Ferenc*) 378
Kenyeres Zoltán: Gondolkodó irodalom (*Fülöp László*) 712
Kerék, Andrew: Hungarian Metrics: Some linguistic aspects of Iambic Verse (*Kecskés András*) 522
Könyvek a romániai magyar irodalomról (*Pomogáts Béla*) 114
Könyvek a színháztörténet köréből (*Kerényi Ferenc*) 390
Köpeczi Béla: Eszme, történelem, irodalom (*Vajda György Mihály*) 230
Középkori kútfőink kritikus kérdései (*Csapodi Csaba*) 695
Magyar Anjou legendárium (*Klaniczay Tibor*) 507
Martinkó András: Költő, mű és környezet (*Wéber Antal*) 233
Mezei József: A magyar regény (*Csűrös Miklós*) 107
B. Nagy László: A látvány logikája (*Lakatos András*) 241
Iacobus Palaeologus: Catechesis Christiana dierum duodecim (*Pirnat Antal*) 384
Petőfi-szótár (*Martinkó András*) 94
Poszler György: Szerb Antal (*Tarján Tamás*) 112
Rába György: Szabó Lőrinc (*Németh G. Béla*) 239
Rákóczi tükör (*Gyenis Vilmos*) 701
Sötér, István: The Dilemma of Literary Science (*Horváth Károly*) 382
Szabolcsi Miklós: A clown mint a művész önarcképe (*Bene Ede*) 519

Tamás Attila: Irodalom és emberi teljesség (<i>Kiss Ferenc</i>)	394
Vargha Balázs: Csokonai Vitéz Mihály (<i>Mezei Márta</i>)	509
Wéber Antal: Irodalmi irányok, távlatból (<i>Fried István</i>)	703

*

Balogh István: A parasztság művelődése a két világháború között (*Karafiáth Judit*) 531. — Dr. Benedek Sándor: A magyarországi református egyház istentiszteletének múltja (*Klaniczay Tibor*) 717. — Bogdán István: Régi magyar mesterségek (*Bitskey István*) 402. — Czóbel Minka: Boszorkány dalok (*Nagy Miklós*) 719. — Csáth Géza: Hamvazószerda (*Katona Béla*) 528. — Fábry Zoltán kortársai szemével (*Cs. Varga István*) 407. — Gárdonyi Géza: Titkosnapló (*Kispéter András*) 717. — Homan, Holger: Studien zur Emblemantik des 16. Jahrhunderts (Sebastian Brant, Andrea Alciati, Johannes Sambucus, Mathias Holtzwardt, Nicolaus Taurellus) (*Klaniczay Tibor*) 246. — Jakov Ignjatović: Szerb rapszódia (*Sziklay László*) 249. — Jancsó Béla: Irodalom és közélet (*Köszeghy Péter*) 253. — Juhász Géza: Könyvek országútján (*Lőkös István*) 535. — Kemény Gábor: Krúdy képalakítása (*Pusztai Ferenc*) 720. — Kovács Miklós: Magyar színjátszás és drámairodalom Csehszlovákiában (*Sziklay László*) 403. — Krúdy Gyula: A szobrok megmozdulnak (*Rónay László*) 530. — Kulcsár Péter: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése (*Vásárhelyi Judit*) 526. — Kuncz Aladár: Tanulmányok, kritikák (*Sinka Erzsébet*) 533. — Lakatos Éva: Irodalmi folyóiratok E–F. (*Vargha Kálmán*) 245. — Lengyel Dénes: Benedek Elek (*Sipos Lajos*) 250. — Lovass Gyula: Kilenc hős visszatér (*Makay Gusztáv*) 721. — Magyar irodalmi szöveggyűjtemény. Antológia literaturii maghiare. (*Varga Imre*) 527. — Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai (*Kapitánffy István*) 401. — Mažuran, Ive: Čudesna Ivana Kapistrana — Miracula Ioannis de Capistrano Illok, A. D. 1460. (*Fügedi Erik*) 716. — Munkásmozgalomtörténeti lexikon (*József Farkas*) 409. — Nádasdi Péter: A tölgyfa árnyékában (*F. Nagy Géza*) 534. — Nagy Olga: Hősök, csalókák, ördögök (*Kovács Ágnes*) 536. — Pap Károly színművei (*Petrányi Ilona*) 251. — Péter László: Szeged irodalmi emlékhelyei (*Péchi Zoltán*) 406. — Sándor Petőfi: Apostol (*Fried István*) 403. — Rebell oder Revolutionär? Sándor Petőfi 1823–1973 (*Kajtar Mária*) 248. — Sárkány Oszkár válogatott tanulmányai (*Richard Pražák*) 531. — Spira György: A negyvennyolcas nemzedék nyomában (*Kovács Magda*) 247. — Szeli István: Nemzeti irodalom — nemzetiségi irodalom (*Pomogáts Béla*) 724. — Vekerdí József: A cigány népmese (*Voigt Vilmos*) 405. — Veres Péter koszorúja (*Varga József*) 721. — Wagner, Dieter: Zur Biographie des Nicasius Ellebodus (†1577) und zu seinen „Notae“ zu den aristotelischen Magna Moralia (*Klaniczay Tibor*) 400. — Zsilka Tibor: Stilisztika és statisztika (*Füredi Mihály*) 725.

Krónika

A 70 éves Bán Imre köszöntése (<i>Kovács Sándor Iván</i>)	538
A Renezánsz-kutató Csoport 1974. évi munkája (<i>K. T.</i>)	122
Az Irodalomtudományi Intézet 1974-ben megjelent kiadványai	257
Az MTA Irodalomtudományi Intézete 1974. évi tevékenysége	255
Convegno di studi „Galeotto Marzio e l'umanesimo italiano ed europeo” (<i>Kulcsár Péter</i>)	728
Intézeti hírek (1974. július 1—december 31.)	539
Jókai-emlékkiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban (<i>Szekeres László</i>)	415
Konferencia a magyar—oros, magyar—ukrán irodalmi kapcsolatokról (<i>F. I.</i>)	260
Nekrológok	

Dersi Tamás (1929—1975) (<i>Szabolcsi Miklós</i>)	730
--	-----

Merényi Varga László (1942—1975) (<i>Kovács Sándor Iván</i>)	730
---	-----

Paku Imre (1910—1975) (<i>Vargha Kálmán</i>)	258
---	-----

Szaunder József (1917—1975) (<i>Szabolcsi Miklós, Sötér István, Pándi Pál</i>)	411
---	-----

Rákóczi Művei kritikai kiadása megindulásáról (<i>Hopp Lajos</i>)	258
---	-----

Rákóczi-vitaülés Szécsényben (<i>Gyenis Vilmos</i>)	729
---	-----

Vita Szegedy-Maszák Mihály Madách-tanulmányáról (<i>V. A.</i>)	123
--	-----

*

Magyar irodalomtörténetírás 1974 (Bibliográfia) (<i>Bor Kálmán</i>)	732
---	-----

Melléklet

Az ItK LXXVIII. évfolyamának tartalom- és névmutatója. XXXI p.

NÉVMUTATÓ

- Abafáji Gyulay Pál 122, 257
 Abafi Lajos 161, 227, 482
 Abbadie, Jacques 192, 437
 Abel Jenő 1, 6–7, 9, 11–13, 99, 546
 Abonyi Lajos 351
 Ábrahám István 213–214, 216
 Ábrányi Emil 239, 359
 Ábrányi István 213
 Acciaiuoli, Donato 7
 Ács Tivadar 651–652
 Ács Zsigmond 54
 Acsády Ignác 600–602
 Adam, Ch. 417
 Ádám János 225
 Adamova, Zuzana 146, 666
 Adler Ignác → Acsády Ignác
 Adler, M. 635
 Ady Endre 32, 67, 69, 72, 95, 115–116,
 118–119, 170–174, 179–181, 183, 202,
 235–239, 250–251, 257, 260, 271, 370,
 376, 407–409, 448, 450, 453, 455, 476,
 478–481, 517–519, 524, 530–531, 585–
 586, 593, 623, 629, 632–634, 637–649,
 676, 678–679, 718–719
 Ady Lajos 238
 Agárdi Péter 170, 256–257
 II. Ágost 148–149, 152–153, 155–156
 Ágoston, Szent 75, 423, 426, 430, 680
 Ajtmatov, Csingiz 260
 Ajtony vezér 101
 Alain-Fournier 34
 Alamizsnás Szt. János 551
 Albee 642
 Albericus 699
 Alberti G. 225
 Alciati, Andrea 246
 Alekszejev, M. 166
 Alexander Bernát 447–448, 452
 Alexius, Szent 507
 Alexovits Vazul 47–53
 Alexy 60
 Alistáli Farkas Jakab 421
 Almási Miklós 182
 Almássy Pál 661
 Alszeghy Zsolt 48, 177, 189, 446–447, 462
 Althusius 421, 423
 Alvarotti, Giacomo 217
 Alvinczi Péter 328–329
 Amade László 677
 Amade Thadé 195
 Ambrus Zoltán 40, 452, 637, 678
 Amesius, Vilhelmus 419, 423, 429
 Amiel, Henri-Frédéric 661
 Ammannati, Jacopo 7
 Andala, Ruard 421
 Andics Erzsébet 512–516
 Andrassy György 326
 Andrassy Gyula 693–694
 Andrassy István 325–326
 Andrassy Miklós 327
 Andreas Pannonius 9
 Andreas Ungarus 213
 Andreasz 102
 Angerianus, Hieronymus 460
 Angyal Dávid 45
 Annunzio, Gabriele, D' 198
 Anonymus 101, 103, 695–698
 Antal László 707
 Antal, Remete Szent 507
 Anthes György 390
 Antonioni, Michelangelo 243
 Ányos Pál 48, 676, 704
 Apácai Csere János 222, 225, 423, 429, 538–
 539, 676, 680, 731
 Apafi Mihály 222–224, 424, 427, 462
 Apáti Miklós 427–428
 Apollinaire, Guillaume 117, 521
 Apor Péter 677, 702
 Áprily Lajos 115
 Apró István 3
 Apuleius 12
 Aragóniai Alfonz 10–11, 546
 Aragóniai Beatrix 232
 Aranka György 48, 434, 483, 489–490, 492,
 497
 Arano, M. Luisa Cogliati 728
 Arany János 17, 21, 23–24, 54, 74–79, 81,
 95–96, 110, 125, 171, 173–174, 179,
 182–183, 228–229, 245, 281, 283, 307,
 318, 341–342, 347, 383, 392, 450, 474,
 476–481, 517–518, 583, 593, 602–603,
 605–606, 639, 675–676, 678, 705–706,
 708–709, 712
 Arany László 311, 600–602, 605, 631
 Arató Endre 407–408, 533, 704
 Arbeau, Thoinot 658

- Aretino, Pietro 110
 Argiropulosz, Johannes 6—8
 Arisztotelész 5, 7, 105, 400—401, 420—421,
 424, 429—430
 Arnim, Achim von 167
 Asbóth János 311, 317, 352
 Ashbee 116
 Asztalos ezredes 661
 Asztalos István 115
 Attila 11
 Augustus 548
 Averincev 255
 Averulinus 526

 Babeuf, François Émile 22, 128
 Babits Mihály 42, 60—64, 74—77, 79, 81,
 108, 121, 183, 257, 383, 396—399, 406, 413,
 516—519, 521, 534, 538, 570, 584—598,
 623, 633, 675—678, 680, 721—723
 Bach, Alexander 282, 285, 662
 Baczoni Baló Menyhért 224
 Bacsó Péter 243—244
 Bailey, R. W. 477
 Bailly 654
 Bajza József 95, 557, 637, 705—706
 Bakfark Bálint 658
 Bakócz Tamás 215, 541—553
 Balasov, M. I. 256
 Balassa Sándor 237—238
 Balassi Bálint 123, 459—461, 516, 527, 539,
 656—659, 675—677
 Balázs Béla 393, 648
 H. Balázs Éva 161, 704
 Balbus, Hieronymus 550
 Bălcescu, Nicolae 407
 Bálint György 170, 721
 Bálint Sándor 122, 716
 Balla Gergely 702
 Ballagi Aladár 245
 Ballagi Géza 463
 Balog István 257, 390, 392—393
 Balogh Edgár 250, 407, 533
 Balogh István 531
 Balogh Jolán 11—13, 548, 552
 Balsa László 212, 215
 Balzac, Honoré de 110, 231, 283, 631 676
 Bán Imre 181, 259, 538—539
 Bándi Vazul 189
 Bandini, Francesco 11—13
 Bánffy Dienes 429
 Bánffy Miklós 245
 Bánffy Pál 213, 216, 218
 Bánfi Florio 12, 217, 700
 Bánkúti Imre 729
 Bánrévy György 557—558
 Bányai József 328
 Baránszky Jób László 124, 126, 397
 Bárány György 515
 Baranyai Zoltán 444
 Barbarič, Štefan 403
 Barber, W. H. 439
 Barcsai Ákos 461
 Barcsai Anna 461

 Barcsay Ábrahám 675—676
 Barla Gyula 609
 Barlay Ö. Szabolcs 122
 Baritz János 617, 620
 Barnay, Ludwig 297
 Báróczy Sándor 675—676
 Barók Dániel 609
 Baróti Dezső 181, 312
 Baróti Szabó Dávid 50, 52, 574—575
 Barta János 31—32, 37, 177, 180, 182—183,
 272, 287, 318, 384, 395, 712
 Barta Lajos 499—506
 Barta Sándor 111, 409
 Bartalis János 115, 117
 Bártfai Szabó László 681—682
 Bartha Antal 99
 Bartha Mór 237
 Bartholomaeides, Joannes Ladislaus 652
 Bartók Béla 243, 407, 528, 715
 Bartók György, Id. 245
 Bartók Lajos 364, 366
 Bartoniek Emma 698
 Basilius 6
 Basire Izsák 222—223, 225
 Bassa Endre 408
 II. Baszileiosz 103
 Batai György 420
 Báthori Gábor 678
 Báthori István 145—146, 149—150, 386, 654,
 663
 Báthori Miklós 11
 Báthori Zsigmond 122
 Báthory István 10
 Batsányi János 48, 50, 482, 676—677, 704
 Batteaux, Charles 572
 Batthyány Alajos 50
 Batthyány Ignác 543, 551
 Batthyány Lajos 515
 Baudelaire, Charles 125, 127, 230, 587, 676
 678
 Bauer, Otto 635, 725
 Bauer, Victor 533
 Baumeister, Karl August 440
 Baumgarten Ferenc 572
 Bayer József 390
 Bayle, Pierre 49, 419, 439—440
 Bazanov 160
 Beatrix → Aragóniai Beatrix
 Bechet 378
 Beck, Jakob Christoph 433
 Becker, A. 247
 Becske Bálint 194
 Becski Andor 117
 Bécsy Tamás 399
 Beethoven, Ludwig van 391, 644
 Bejpeyi, Schok 539
 Békési Zsigmond 498
 Beksics Gusztáv 614—616
 Bél Mátyás 130, 677
 I. Béla 187
 II. Béla 696—697
 III. Béla 103, 696—697, 700
 IV. Béla 551, 696, 700

- Béládi Miklós 181, 255, 257, 540
 Belcikowski, Adam 464—467
 Beleznay Anna 48
 Beleznay Miklós 48
 Belia György 516, 519
 Belitska-Scholz Hedvig 390, 392—393
 Beloborodov, Ivan Naumovics 336, 340
 Bélyei József 428
 Benczédi László 729
 Benda Kálmán 47—48, 51, 149—150, 152,
 161, 258—259, 533, 685, 729
 Bene Ede 256, 522, 539—540
 Benedek Aladár 605—606
 Benedek Elek 115, 250—251, 253, 407
 Benedek Marcell 251, 433
 Benedek Sándor 717
 Benedek, Szent 507
 Bem József 94, 115, 346, 664, 667
 Benediktov, V. 669—672
 Beniczky Gáspár 152, 154—155, 702
 Benkő Ferenc 490, 492—493, 495
 Benkő László 94, 459—460
 Benkő Samu 609
 Bentley, Richard 193
 Bényei Miklós 197
 Benyovszky András 45
 Beöthy Ödön 24
 Beöthy Zsolt 99, 311, 366, 378, 605—606
 Béranger, Pierre-Jean de 25, 45, 97, 667—
 668, 676
 Berckringer, D. 421—422
 Berczeli-Anzelm Károly 679
 Bérczi Gyula 236
 Berczik Árpád 638—639, 641
 Bérczy Károly 293
 Bercsényi Miklós 147—148, 152—154, 157,
 326
 Bercsényi Miklósné → Kőszeghy Zsuzsanna
 Berde Mária 245
 Bergson, Henri 108, 125, 243, 519, 584—585
 Berlász Jenő 225
 Bernát Balázs 356
 Bernát Gáspár 97, 322, 324 333
 Bernát Mihály 321—322
 Bernát, Szent 552
 Bernáth Árpád 398—399
 Bernoulli, Jacques 443
 Bernoulli, Jean 192, 442—443
 Bernstein, Eduard 635
 Beroaldo, Philippo 548—549
 Bertier, Charles 371
 Berwiński, R. 667
 Berzeviczy Albert 366, 376—377, 666
 Berzeviczy Albertné 377
 Berzeviczy Márton 654, 683
 Berzsényi Dániel 161, 167, 253, 476, 478—
 480, 518, 565, 572—575, 577—583, 676—
 677, 704
 Besenval 106, 154
 Besoldus 421—422
 Bessenyei György 51—53, 159, 162, 411—
 412, 557, 676—677
 Bessenyei Sándor 298
 Bestermann, Th. 444
 Bészarión, Visszarión 5—8, 105
 Bethlen Gábor 122, 146, 461, 528, 678
 Bethlen István 461
 Bethlen János 425
 Bethlen Kata 676—677
 Bethlen Miklós 44, 222—223, 225, 428—431,
 461, 527, 676—677, 702
 Bethlen Oszkár 408
 Bethlen Pál 225
 Bignonius, Hyeronimus 425
 Bigotti, Mario 728
 Bihari Mihály 404
 Bilbaszov, Vaszilij Alekszandrovics 334—
 335, 338
 Biondo, Flavio 8
 Bíró Ferenc 474, 540
 Bíró István 488
 Bismarck, Otto von 371
 Bisticci, Vespasiano da 5—7
 Bitskey István 123, 403
 Blaha Lujza 362—363, 391, 451
 Blattner Géza 393
 Blazovich László 188
 Bleyer Jakab 222
 Blok, Georgij 260, 337—339, 521
 Blum, Léon 92—93
 Bocskay István 686
 Bod Péter 434—435, 437, 440, 482, 491,
 675, 677
 Bodin, Jean 419, 421—422
 Bodnár György 181, 255, 257, 540
 Bodnár Zsigmond 246
 Bodonhelyi József 419
 Boehm, H. 54, 58
 Bogdán István 402
 Bognár József 721
 Boileau, Despreaux Nicolas 46, 572
 Boisserée, S. 58—59
 Bojtár Endre 255—256
 Bóka László 177, 179—180, 182, 184, 244,
 246, 250, 407, 447, 714
 Bonaparte Wyse Adél 372
 Bonfini, Antonio 10—11, 13, 232—233,
 509, 526—527, 676
 Bónis György 123, 213—214, 539
 Bonnac 151, 702
 Bontempelli, Massimo 110
 Bonyhai Gábor 255
 Boldényi Pál 664
 Bora Dávid 488—489
 Bori Imre 110, 407—408, 724
 Born 371
 Boronkai Iván 129—130, 133
 Boros Béla 55
 Boros Dezső 323
 Boros Mihály 236
 Bornemisza Anna 462
 Bornemisza Pál 682
 Bornemisza Péter 659, 676, 717.
 Bors Irén 123
 Bortnyik Sándor 118
 Bossuet, Jacques Bénigne 192

- Botka Ferenc 403
 Botticelli, Sandro 12
 Bottyán János 327, 329, 428
 Bowring, John 21
 Bozóki György 213
 Bozóki Mihály 213
 Böhm József Dániel 195
 Bölöni György 179, 409
 Bösendorfer, Josip 716
 Brahm, Otto 644
 Brahms, Johannes 704
 Branca, Vittore 211
 Brăncuși, Constantin 118
 Brandolino Lippo 12
 Brandes, Georg 366
 Brankovics György 466
 Brant, Sebastian 246
 Brassai Sámuel 600
 Braun Norbert 195
 Brenner Domokos 150
 Bresztovszky Ernő 409
 Bretzenheim 196
 Brisits Frigyes 177, 555—558
 Bródy Andor 198
 Bródy Pál 198
 Bródy Sándor 239, 363, 365, 407, 446, 451, 639—641
 Bródy Zsuzsa 198
 Brown, H. M. 657
 Brunet, Jacques Charles 327
 Bruni, Leonardo 6
 Bruno, Giordano 656
 Buckle, Henry Thomas 600
 Budai Vince 217
 Budai Parmenius István 650—656
 Budé, E. de 441
 Budny, Szymon 386
 Bujdosó György 351
 Bulyovszky Dániel 702
 Buonaccorsi, Filippo 3
 Buonarroti, Filippo 128
 Burckhardt, Jakob 56
 Burke, Edmund 600
 Burmann Ferenc 225
 Burns, Robert 517, 667, 676
 V. Busa Margit 225
 Busch, Henrich Vasziljevics 340
 Buschmann, Jörg 248
 Busztuzsev 166
 Buyer, J. 543
 Büky Béla 393
 Byron, George Noel Gordon 25, 158, 291, 556, 676

 Cabet, Etienne 22
 Caesar, Caius Julius 11
 Caillos, Roger 397
 Calamari, Giuseppe 7
 Callimachus Experiensis 3, 11
 Callot, Jacques 327
 Camden, William 651, 655
 Cammelli, Giuseppe 7—8
 Camoëns, Luiz de 650
 Caraffa, Antonio 329
 Carducci, Giosuè 198
 Carvajal 133
 Cassirer, E. 546
 Castan, Felix 123
 Castiglione, Branda 3, 5
 Caudwell, Christopher 256, 410
 Cecchini, Giovanni 728—729
 Cellini, Benvenuto 547
 Cendras, Blaise 117
 Cenner Mihály 390—393
 Cerbanus 104
 Cesarini, Guiliano 4—5, 465—466
 Cézanne, Paul 521
 Chagall, Marc 521
 Chantone 682
 Chapelle, Armand de la 193
 Chaplin, Charlie 521
 Chassin, Charles-Louis 662—665
 Chateaubriand, François-René de 24, 676
 Cheshire, Neil M. 650—656
 Chmaj, Ludwik 385
 Cholnoky Jenő 722
 Cholnoky Viktor 530, 723
 Chomsky, L. 399, 523—524
 Chorches, Nicolae 346
 Chubb, Thomas 436
 Cicero, Marcus Tullius 2, 52, 132—133, 137, 227, 421, 489, 491, 546—547
 Cieszewski, Karol 665
 Cillei Ulrik 466—467
 Claboni 658
 Clairaut 443
 Clem János 215
 Clusius, Carolus 400
 Coccejus (Köch), Johannes 224—225, 419—420, 425—426, 429
 Cocteau, Jean 34, 117
 Collins, Anthony 54, 193, 436
 Colonius Pál 223
 Columna, Guido de 402
 Comenius, Joannes Amos 222—225
 Comestor, Petrus 699
 Comte, Auguste 128
 Concourt-fivérek 521
 Condillac 46, 53
 Condorcet, Antoine-Nicolas 24
 Constanzi, Antonio 9
 Cornides Dániel 488
 Costil, Pierre 650, 654
 Crane, Walter 366
 Cromwell, Oliver 300—301, 303—304, 306, 422
 Crosnensis, Paulus 544
 Curtius, Ernst Robert 111
 Curtius Rufus 11, 108
 Cusanus, Nikolaus 5
 Cuttler 371
 Cuvier, Georges 57
 Cygielska, Erzbietta 664
 Czahrowski, Adam 146
 Czartoryski, Adam 464
 Czartoryski Ágost 156

- Czegei Vass György 702
 Czetz János 661
 Czettler Jenő 531
 Czibor J. 454
 Czigány Lóránd 218
 Czine Mihály 181, 407
 Czóbel Minka 719—720
 Czobor Mihály 487
 Czuczor Gergely 159, 705
 Czudar György 329
 Czudar Péter 329
- Csahinen Károly 47
 Csáki Miklós 213—217
 Csanád 102
 Csanádi Albert 543, 552
 Csanádi Imre 719
 F. Csanak Dóra 433, 442
 Csanda Sándor 403, 407, 459—561, 657—658
 Capek, Karel 404
 Csaplár Benedek 48, 52
 Csaplár Ferenc 499
 Csaplár Markó 652
 Csapláros István 145, 156, 467, 664, 667
 Csaplovics János 350
 Csapodí Csaba 1, 8, 13, 123, 231—233, 440, 700
 Csapodiné Gárdonyi Klára 225
 Császár Elemér 46—49, 51—53, 452, 704
 Császári Lósi Pál 323—324
 Csáth Géza 34, 528—530
 Csáthó Kálmán 455—456
 Csécsi János 428, 702
 Csehi Gyula 118
 Cselényi László 726
 Csendes József 368
 Csengeri K. István 420
 Csengery Antal 299, 599—600, 603—604, 606, 693
 Csépan István 323
 Csepreghy Ferenc 642
 Cserei Farkas 152, 226
 Cserei Farkas, Ifj. 226
 Cserei János 152
 Cserei Mihály 676, 702
 Csernátóni Gyula 572
 Csernátóni Pál 223, 225, 424—426, 429
 Csernátóny Lajos 23
 Csernisevskij, Nyikolaj Gavrilovics 668—669, 674
 Cserzy Mihály 407
 Csetri Lajos 573
 Csighy Sándor 237
 Csujmina, Olga 670, 674
 Csóka J. Lajos 186—187, 696—698
 Csóka Rozália 613—616
 Csóka Sámuel 609
 Csokonai Vitéz Mihály 95, 162, 167, 179, 206, 253, 318—325, 328, 330, 397, 411—412, 474, 476, 478—480, 509—512, 519, 539, 572—573, 578, 676—677, 704
 Csonka Ferenc 123
 Csorja Ferenc 617—618, 620—621
- Csuhraj, Grigorij Naumovics 242
 Csuka Zoltán 246, 249—250, 535—536
 Csúri Károly 398—399
 Csuzi Cseh Jakab 488
 Csűrös Miklós 112
 Csúry Bálint 525
- Dabrowski, J. 465—467
 Dacsó Anna 48
 D'Alembert, Jean le Rond 442
 Dalmady Győző 245
 Daló Gáspár 214, 217
 Damjanich János 249
 Dán Róbert 122
 Dangean 702
 Dániel István 702
 Dankó Pista 238—239, 406
 Dante Alighieri 74, 76, 110, 413, 538, 655
 Dárday Sándor 364—365, 368—370
 Darkó Jenő 99
 Darvas József 243, 409, 531, 721
 Darwin, Charles 600
 Daskova, Jekaterina Romanova 334, 337
 Dávid apát 104
 Dávid Ferenc 386, 389, 650, 676
 Dávid Gyula 253—254, 706—712
 Dávidházi Lidia 680
 Dayka Gábor 50, 676, 704—705
 Dazo János 215
 Deák Dénes 226
 Deák Farkas 44, 612
 Deák Ferenc 24, 97, 182, 249, 564, 600, 603—604, 607, 677—678, 694
 Deák Ferenc (XX. sz.) 536
 Deáki József 421
 De Bartolomeis, Mario 199
 Debreczeni P. János 422
 Decsi János 215
 Decsi Sándor 331
 Dee, John 651, 656
 Deér József 700
 Defoe, Daniel 539
 Degré Alajos 281
 Delaunay, Robert 118
 Delfino 682
 De l'Hommeau 702
 Deme Zoltán 53
 Demeter, Szent 508
 Démétriosz Tornikész 104
 Demjanovich Emil 365
 Demkó Pál 237
 Démoszthenész 6
 Dénes Sándor 238
 Dénes Tibor 449
 Dénes Zsófia 238
 Denhoff, Stanislaw 148, 155—156
 Dér Zoltán 527, 530
 Derkovits Gyula 521
 Dersi Tamás 637, 730
 Déryné Széppataki Róza 390—391
 Déry Tibor 110—111, 117, 256—257, 394, 407, 409, 521
 Des Alleurs 702

- Descartes, René 24, 417—432
 Dési Márton 420
 Dési Mihály 424, 426
 Desmoulins, Camille 24, 197
 Dessewffy Aurél 16, 20, 514, 611—612
 Dessewffy József 225—228
 Dezsényi Béla 17, 661
 Dézsi Lajos 406, 516
 Dézsi Márton 429
 Dibon, P. 420
 Dickens, Charles 25, 33, 268, 271, 290, 605, 676, 709, 711
 Dienes András 181
 Dienes László 117—118
 Dienes Sámuel 494
 Dieter, Wagner 400—401
 Di Francesco, Amedeo 123
 Dilthey, Wilhelm 113
 Dimitrijeva, Szofija 336
 Dimitriosz Hadzisz 105
 Dinet 417
 Diósy Ferenc 239
 Diósy Ödön 239
 Diószegi András 26—28, 34, 36—38, 42, 181
 Diruta, Girolamo 658
 Ditrói Mór 374
 Ditton, Humphrey 192—193, 437—439, 441, 444
 Divéky Adorján 153
 Długosz, Jan 465
 Dobokai Sándor 685
 Dobossy László 407
 Dobroljubov, Nikolaj Alexandrovics 668, 670, 673
 Dobrovský, Josef 533
 Dobszay László 542
 Dohy Pál 617—619, 621
 Dolezel, L. 477
 Domanovszky Sándor 698
 Domański, Juliusz 122—123
 Domby Márton 319, 323—324, 330
 Domokos Lajos 488, 494
 Domokos Mátyás 27, 34, 509, 511
 Donnert, J. 417
 Donnet, Daniel 400
 Donszkoj, Mark 242
 Dostálová-Jeništová, Růžena 384—385, 389, 655
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 640
 Dozoli, L. 543
 Dózsa György 239, 337, 679
 Döbrentei Gábor 227
 Dömötör Tekla 99, 714—716
 Dömötöri György 45, 222
 Drágoss Miklós 346
 Drakul vajda 466
 Draskovich György (XVI. sz.) 683
 Draskovich György (XVII. sz.) 687—688
 Drozdy Győző 237, 239
 Dryden, John 52
 Duba Gyula 407—408
 Dudith András 123, 386, 650, 654—655
 Dufrenoy, M. L. 443
 Dugonics András 53, 406—407, 490, 676, 705
 Duhr, Bernhard 188
 Dumas, Alexandre (id.) 283
 Dunaiszky Lőrinc 195
 Duncan, Isadora 366
 Durkheim, Émile 120, 625
 Duschek 343
 Duvernet 444
 Dux Adolf 297—298
 Dürer, Albrecht 195
 Dzsem herceg 10
 Ebert 52
 Ebiczky 50
 Eckhardt Sándor 46, 179, 459, 656—658
 Éder György 391
 Éder L. 259
 Egressy Gábor 297, 391
 Eiréné császárnő 103
 Eizenstein, Szergej Mihajlovics 242
 Ekk, Nyikolaj 242
 Elbert János 260
 Elek Artúr 678
 Elek István 321
 Elek Judit 245
 Elek Oszkár 335
 Ellebodus, Nicasius 400—401
 Éluard, Paul 230
 Emich Gusztáv 96, 228—229, 691—694
 Endrődi Sándor 605—606, 720
 Engel Géza 249
 Engel Henriette 249
 Engel János Keresztély 491, 558
 Engels, Friedrich 92, 248, 335, 634, 639
 Enyedi Gáspár 422
 Enyedi György 386
 Enyedi István 421
 Enyedi R. Gáspár 224—225
 Enyedi Sámuel 420
 Eötvös József 16, 19, 110, 166, 180, 196—197, 257, 296, 384, 514, 600, 604, 607, 627, 629, 675, 677—678, 694, 704, 710
 Epiktétosz 731
 Erasmus 122
 Erdei Ferenc 408, 531, 721
 T. Erdélyi Ilona 513
 Erdélyi János 54, 705—706, 715
 Erdélyi József 519
 Erdélyi Pál 50
 Erdődi György 45—46, 215
 Erdődi Péter 213, 216
 Erdődy Sándor 702
 Erdős Kamill 405
 Erényi N. 451
 Ernő főherceg 687
 Eschenburg, Johann Joachim 572
 Essenius András 223
 Esze Judit 257
 Esze Tamás 147, 149—150, 155, 258—259, 729
 Eszterházy Antal 155
 Eszterházy Dániel 689
 Eszterházy János 689

- Eszterházy Miklós 689—690
 Étiemble 383
 Eybel 50
 Erzsébet hercegnő 418—419
 Erzsébet angol királynő 654—656
- Fábri Zoltán 242—244
 Fábry Zoltán 117, 407—408, 721
 Facciolati, I. 213
 Fadrusz János 370, 391
 Fáj Attila 652
 Falk Miksa 197, 692—693
 Fallenbüchl Zoltán 689
 Falletti, Charles 442
 Faludi Ferenc 677
 Faludy Gábor 365, 374—375
 Faragó Ödön 404
 Farkas Róbert 190
 Farkas Sándor 408
 Fartzádi Sándor 496
 Fáy N. 451
 Fazakas Mihály 494
 Fazekas Mihály 677
 Fehér Dezső 237—239
 Fehér Dezsőné 239
 Fehér Ferenc 182, 536
 Fehér Géza 99, 556
 Fehér Mátyás 696, 700
 E. Fehér Pál 407
 Feilitzsch Artúr 363
 Féja Géza 182, 407, 679
 Fejérváry Gábor 58
 Fekete Péter 323
 Fekete Sándor 125, 181—182, 233, 283, 346
 Felczak, Waclaw 145
 Felfalusi József 420
 Feliński, A. 667
 Felbermann Lajos 298
 Feldman, J. 150
 Felekiné Munkácsy Flóra 297
 Fellini, Federico 243, 521
 Fényes Elek 23
 Fényes László 374
 Fényes N. 451
 Fenyő István 58, 181, 513, 539, 704
 Fenyő László 519
 Fenyő Miksa 678
 Fenyő Sándor 365
 Fenyvesi István 260
 I. Ferdinánd 385, 681
 V. Ferdinánd 512, 575—577
 Ferdinándy Mihály 122
 I. Ferenc 17—18, 51
 Ferenc József 372—373, 515, 662, 694
 Ferenc, Szent 508, 551—552
 Ferenczi László 161, 196, 256—257, 540
 Ferenczy Ferenc 449
 Ferenczy István 195
 Ferenczy Károly 35
 Ferreri, Marco 243
 Fessler Ignác Aurél 50, 557—558
 Fest Sándor 48, 298
 Festetics György 196, 323
- Fésűs György 299
 Feszty Árpád 331, 365
 Feszty Árpádné Jókai Róza 319, 356, 365, 368—370, 374
 Feuerné Tóth Rózsa 13
 Feydeau 643
 Ficino, Marsilio 1, 7—8, 11—13, 105
 Ficzy Dénes 26
 Fierville 154
 Filarete 13
 Filelfo, Francesco 3
 Filep Mihály 491—493
 Flaubert, Gustave 27, 640, 676, 678
 Fleury, Claude 49
 Florio, John 651
 Foffano, Tino 3
 Fodor András 672
 Fodor Géza 65, 73, 81—82
 Fodor József 722, 724
 Fogarasi Sámuel 440
 Főgel József 10
 Fónagy Iván 257
 Fonzo, Bartolomeo 12—13
 Fourier, Charles 22, 125, 128
 Forgách Ferenc (történetíró) 681—685
 Forgách Ferenc (érsek) 686—688
 Forgách Mária 45
 Forgách Simon 155—156, 326, 483, 702
 Forgách Zsigmondné Pálffy Kata 690
 Forgács Antal 409
 Forgács László 182, 335, 337
 Fóris Tiborné 228, 692
 Fox, Anne de 217
 Földes Éva 397, 399
 Földes Sándor 117
 Földessy Gyula 179, 647
 Földi János 676
 Földváry László 652
 Fraknói Vilmos 4, 8—9, 130—131, 133, 137—138, 547, 551, 652, 682
 France, Anatole 646
 Frankenburg Adolf 21
 Frankl, Paul 58—59
 Franyó Zoltán 117, 245
 Fráter György 378—382
 Fráter István 461—462
 Fráter Pál 461—462
 Freud, Sigmund 108, 113
 Frenreisz Ernő 49—50
 Fried István 256, 260, 349, 403, 533, 572, 574, 706
 II. Frigyes 434, 441—442, 679
 III. Frigyes 2, 4, 8, 10, 140
 Frölich Gabriel 188—191
 Fukász György 624, 627, 630, 634
 Fusz János 195—196
 Fügedi Erik 717
 Fülep Lajos 108, 182, 449—450, 649, 678
 Fülöp Géza 225
 Fülöp János 330
 Fülöp László 714
 Fűredi Mihály 727
 Füst Milán 257, 718

- Gaál Gábor 115, 118, 170, 721
 Gaál István 244
 Gaál József 705
 Gaál László 323—324
 Gábor Andor 111, 499
 Gábor Ernő 259
 Gábor Pál 245
 Gábor Zoltán 403
 Gábry György 657, 659
 Gajári Ödön 368—369, 371
 Gál Etelka 680
 Gál István 531—533
 Galamb Sándor 298
 Galambos Lajos 403
 Galántai Fekete János 434, 440, 444
 Gáldi László 94, 399, 524, 577
 Galeotto, Marzio 2, 8, 12, 122, 676, 728—
 729
 Galgóczi Erzsébet 403
 Galilaeus 425
 Galilei, Galileo 680
 Galitzin, A. 337
 Gálos Rezső 48, 51—52, 704
 Galsai Pongrácz 27, 35, 37, 39
 Gály Ferenc 693
 Gara László 467
 Garay János 21, 393, 709
 Garázda Péter 11, 548
 Gárdonyi Géza 332, 406, 446, 450, 678, 717—
 719
 Garczyński, S. 667
 Garibaldi, Giuseppe 673
 Garin, Eugenio 7, 13
 Gáspár Sándor 721
 Gaszyński, K. 667
 Gatti, Giovanni 8
 Gazdag Gyula 245
 Gazes 8
 Géczy István 643
 Géczy Julianna 325
 Gegesi Kiss Pál 611
 Geleji Katona István 423, 675
 Gellért, Christian Fürchtegott 52
 Gelléri Andor Endre 409
 Gellért Lajos 390
 Gellért Oszkár 26—27, 678
 Gellért, Szent 101—104, 508, 698—699
 George, Henry 635
 George, Stefan 241
 Geórgiosz Pléthon-Gemisztosz 104
 Gerendi János 386
 Gerézdi Rabán 181, 401, 549
 Gergely András 127
 Gergely Gergely 250, 307, 706, 708
 Gergely, Szent 507
 Gerics József 698
 Gerskovics, Alekszandr 407—408, 674
 Gessner, Salomon 705
 Geullinx, A. 420
 Géza fejedelem 101, 186—188, 556, 560,
 562—564, 569, 699
 Ghirlandajo, Domenico 728
 Gibbon, Edward 600
 Gilány Illés 45
 Gilbert, Sir Humphrey 650—651, 653, 655—
 656
 Gillicze Gábor 718
 Gilles, Robert 724
 Gion Nándor 536
 Giovanni 6
 Giraudoux, Jean 723
 Giraldi, Giovanni 9
 Girzik 391
 Giskra → Jiskra
 Glinka, Fjodor Nyikolajevics 159, 163
 Goethe, Johann Wolfgang 57, 113, 125, 382,
 415, 676
 Goga, Octavian 239, 407
 Gogol, Nikolaj Vasziljevics 110, 283, 641,
 676, 709
 Goll, Ivan 117
 Golovin 674
 Gólurowski 662
 Gombos F. Albin 696
 Gombos Imre 233
 Goncsarov, Ivan Alekszandrovics 676
 Gonda Ambrus 652
 Gorkij, Maxim 242, 645—646
 Goszczyński, S. 667
 Gozdu Elek 722
 Gömbös Gyula 516
 Göndör Ferenc 245, 409
 Görgey Artúr 342, 344, 680
 Gracza György 346
 Gránicz István 255
 Grasz Mór 693
 Gray, Thomas 54
 Gregoriánczy Pál 682
 Gregorius 543
 Gregorski, R. 525
 Greguss Ágost 692
 Grévin, Jacques 247
 Grezsa Ferenc 680
 Grosz H. 450
 Groot, A. de 385
 Grotius, Hugo 424, 427, 429
 Guaríni, Giambattista 188
 Guarino da Verona 104
 Guilbert, Yvette 647
 Guiraud 726
 Guitto, Maria 211
 Guizot, François Pierre 299
 Gulyás József 319—321
 Gulyás Pál 519, 679—680
 Gusztáv Adolf 327
 Gutzkow, Karl 334
 Guyau, Jean Marie 632
 Guyot, Y. 451
 Gündisch, G. 385
 Gvadányi József 50, 676, 705
 Gyarmathy Lívia 245
 Gyenis Vilmos 122, 181, 258—259, 703,
 728—729
 Gyergyai Albert 179
 Gyergyai Margit 325

- Gyertyán Ervin 182
 Gyóni Mátyás 99
 Gyöngyösi István 46, 402, 482—498, 539, 676, 705
 Györfy György 696, 700
 Györfy József 488
 György Endre 600—602
 György Lajos 488
 Gyula vezér 101
 Gyulai Pál 170, 245, 268, 281, 287, 298, 301, 312, 337, 383, 517, 558, 586—587, 589, 591, 594, 596, 599—607, 609, 660, 677, 710, 712, 715
 Gyürk Ottó 718
- Haag, E. 193
 Haáz Miklós 391
 Habsburgi Albert 2
 Hadrovics László 260, 354
 Hadžić, Antonije 354
 Hagymási András 106, 155
 Hahn Adolf 487
 Haiman György 519
 Hain 699
 Hájek, Jiří 407—408
 Hajnóczy József 161, 678
 Hakluyt, Richard 651
 Hajós Éva 325
 Halász Gábor 46, 109, 170, 414, 516, 675
 Halle 524
 Halmágyi István 435, 442
 Halmy Gyula 48
 Hanák Péter 624
 Hangácsi Albert 5
 Hankiss Elemér 182, 201, 255—256, 283—284, 395, 398
 Hankiss János 108, 347
 Hannulik János Krizosztóm 573
 Hanuy Ferenc 690
 H. Haraszi Éva 15
 Haraszi Gyula 607
 Harsányi István 225, 319, 491
 Harsányi Mátyás 224
 Harsányi Zsolt 26—27, 36, 38
 Hartvik 186
 Hašek, Jaroslav 408
 Hatvani Imre 343, 345—347
 Hatvani István 677
 Hatvany Lajos 179, 198, 236, 584, 632—633, 648, 678, 680
 Hauk, Minni 371
 Hauptmann, Gerhart 360, 363, 639, 641—642
 Hay, Louis 539
 Hayes, Edward 650
 Haynau, Julius Jakob 19, 194, 285
 Heckenast Gusztáv 228, 258, 694, 729
 Hedvig királynő 663
 Heerebord, A. 420
 Hegedüs Géza 166, 522
 Hegedüs István 1, 9, 11—13, 245, 546
 Hegedüs János 423
 Hegedüs József 105
 Hegedüs Lajos 522
 Hegedüs Lóránt 377
 Hegedüs Nándor 237—238
 Hegedüs Sándor 356, 363, 365, 367
 Hegedüs Sándorné 366, 368
 Hegel, Georg Wilhelm 56, 127, 600
 Hegyaljai Kiss Géza 237
 Hegyi Aranka 362
 Hegyi Ferenc 52
 Heidanus 429
 Heine, Heinrich 20, 158, 667—668, 670—671, 676
 Heinicke, Samuel 462—463
 Heitman, K. 546
 Heller Ágnes 182
 Hellmann, Maria 211, 218
 Helmár Ágost 526
 Heltai Gáspár 13, 489—490, 539, 558, 563, 676, 717
 Heltai Jenő 111
 Helvey Laura 297
 Henckel János 212, 214
 Henszlmann Imre 54—60, 256
 Hérakleiosz 100
 Herczeg Ferenc 376—377, 406, 446, 449, 517—518, 678
 Herczeg Mihály 676, 679
 Herder, Johann Gottfried 46, 53, 676
 Herepei János 223—225, 421—423, 427
 Hermann István 182
 Hermann Zsuzsanna 500
 Hermányi Dienes József 111
 Hernády Gyula 403
 Hérodotosz 102
 Herpay Gábor 689
 Herpin István 47
 Herpin Klára 47—48
 Hertul magister 507—508
 Hervay Frigyes 451, 455
 Herwegh, Georg 667
 Herzen, Alekszandr Ivanovics 334, 337, 339, 668—669
 Hess, Moses 92
 Hesz Mihály 195
 Hets J. Aurelian 188, 190
 Hevesi Mihály 350
 Hevesi Sándor 451, 645
 Heydenreich, K. H. 572
 Hidi Gergely 189
 Hierotheosz 101—102
 Hill, G. F. 547
 Hincz Gyula 392—393
 Hitler, Adolf 516
 Hobbes, Thomas 422, 425, 427
 Hoffman, E. T. A. 158
 Hoffmann, Ludwig 499
 Hoffmann, Ostwald Daniel 499
 Holbach, Paul Heinrich Dietrich 320, 511
 Holberg, Ludvig 488
 Holger, Homann 246—247
 Holik Flóris 508
 Holl Béla 122, 257

- Hollós József 373
 Hollós Korvin Lajos 409
 Hoiovics Flórián 53
 Holtzwardt, Mathias 246
 Homérosz 102
 Hont Ferenc 390, 407
 Honti János 537
 Hood, Thomas 667—668
 Hoornbeek János 223—224
 Hopkins, John 246
 Hopp Lajos 106—107, 145—146, 153—156, 181, 257—260, 540, 729
 Horatius Flaccus, Quintus 52, 519, 572—573, 576
 Horger Antal 406
 Horkay László 464
 Hornius, D. 421
 Hornius, G. 421
 Horthy Miklós 635
 Horvát István 706
 Horvát Mátyás 491, 494
 Horváth Cyrill 428, 508
 Horváth Henrik 3, 518
 Horváth István Károly 731
 Horváth Iván 122—123, 256, 540
 Horváth János 99, 132, 161, 170—171, 173, 177—178, 180—181, 411, 474, 516—518, 523, 538, 552, 558, 563, 570, 576, 675, 725
 Horváth János, Ifj. 103, 695—696, 698
 Horváth Károly 123, 125, 181, 257, 384, 563—566, 574—575, 593, 704
 Horváth Lajos 21
 Horváth Márton 65, 93, 172, 182
 Horváth Mihály 350, 378—379, 407, 661
 Horváth Zoltán 111, 119, 624
 Hölderlin, Friedrich 676
 Hős Erzsébet 676, 679—680
 Hrabovszky István 46
 Hradil, Jože 403
 Hrapcsenko 255
 Hughes, Richard 34
 Hugo, Victor 271, 281, 283, 285, 290, 644, 676, 678, 704
 Huizinga, Johan 675
 Hunfalvy Pál 99
 Hunyadi János 4, 9, 103—104, 133—134, 186—187, 464—467
 Hunyadi Károly 23
 Hunyadi László 464—466
 Hunyadi Pál 420, 424
 Huray István 363
 Hussek 195
 Husserl, Edmund 124
 Husz János 680
 Huszár Adolf 416
 Huszár Gál 542
 Huszárik Zoltán 244
 Huszti István 420
 Huszti József 1—7, 10, 12, 129

 Iamblichos 12
 Iancu, Marcel 118
 Ibrányi Ferenc 224

 Ibsen, Henrik 637, 639, 641
 Ideler 54
 Igaz Sámuel 227
 Ignác Rózsa 325, 356
 Ignáczfy → Szaitz Leó
 Ignjatović, Jakov 249—250, 354
 Ignotus 69, 121, 447, 548, 633, 678
 Ignotus Pál 517
 Ihász Lajos 366—368
 Ihász Lajosné 367, 377
 Ilkus Márton 8
 Illés Endre 182, 637, 721, 730
 Illés László 181, 255, 499 540
 Illésházy György 44—45
 Illésházy István 686, 688—689
 Illésházy Miklós 45—46
 Illyés Gyula 117, 170—171, 173, 182—183, 330, 394—395, 406—409, 536, 676, 678, 680, 713—714, 721, 726
 Ilosvay János 156
 Ilosvay Krisztina 510
 Imre Sándor 245, 601, 631
 Imre herceg, Szent 103—104, 508
 Imrédy Béla 516
 VIII. Ince 10
 Intze István 495
 Ióannész Argüropulosz 104—105
 Ióannész Damaszkénosz 104
 Ióannész Szkülitzész 101, 105
 Ipolyi Arnold 57—58
 Irányi Dániel 661
 Irinyi József 19
 I. István, Szent 51, 103, 186—188, 508, 518—519, 676
 Istvánffy Miklós 400
 Iuncker János 214, 216
 Ivánczi István 551—552
 Ivanich Pál 130—137
 Iványi Béla 10

 Jablonowska, Konstantyna 156
 Jablonowski, Jan 148
 Jacobus de Voragine 508
 Jagelló Anna 663
 II. Jakab 299
 Jakab Ödön 245
 Jakab Sámuel 696
 Jákó Elemér 237—238
 Jakubovich Emil 695—697, 699
 Jakubovics-Mel'scsin, P. F. 669
 Jakuskin 166
 Jancu, Avram 346
 Jancsó Béla 253—254
 Jancsó Benedek 188
 Jancsó Elemér 47, 253, 483, 497
 Jancsó Miklós 244
 Jankovich Miklós 350
 Jankovics József 461
 Jankovics Marcell 369—370
 János Zsigmond 654, 681, 683
 Jánosházy György 597
 Jánosi Gusztáv 298
 Janota, J. 542

- Janus Pannonius 2, 4, 6—9, 11—12, 104—
 105, 129, 232, 484, 497—498, 539, 656,
 676, 679, 731
 Jászai Mari 297, 360—363, 649
 Jászberényi Mátyás 222
 Jászberényi Pál 220, 222—225
 Jászai Oszkár 121, 245, 623—636, 725
 Jávorka Ádám 156
 Jékel Pál 202
 Jelagin, Ivan Periljevics 335
 Jenei Ferenc 44
 Jenkins, Robert C. 5
 IV. Jenő 6, 133
 Jeritza Mária 390
 Jeromos, Szent 130
 Jiskra 467
 Jób érsek 104
 Johnston, Wilhelm 687
 Jókai Eszter 366—367
 Jókai Károly 366—367, 416
 Jókai Mór 21, 37—38, 95—96, 109—110,
 180, 183, 239, 250, 267—382, 384, 403, 406,
 415—416, 530, 602—604, 606, 675, 678,
 704, 706, 711
 Jókai Mórné Nagy Bella 355—377, 415
 Jókai Róza 331
 Jókai Zoltán 512
 Jókay József 319, 328, 415
 Jókay Józsefné Pulay Mária 415
 Joós Ferenc 195
 Jordáky Lajos 114, 118—119
 Jordanes 104
 Jósai István 329
 Josselson, Harry H. 727
 Jossierand, Pierre 573
 Jósika Miklós 24, 352
 Jósvafői András 428
 II. József 47, 49, 483, 513, 679—680
 József nádor 514
 József Attila 65—91, 95, 118, 170, 172—174,
 180, 183, 241, 256—257, 397, 406—409,
 474, 476, 478—481, 523, 679—680, 714
 József Farkas 181, 255—257, 409—410, 452,
 499, 540
 Jozsinczi Júlia 609
 Jöcher, G. K. 221, 421
 Juharos Ferenc 188, 191
 Juhász Ferenc 85, 182, 395, 726
 Juhász Géza 535—536
 Juhász Gyula 94, 238—239, 254, 258, 406,
 454—455, 476, 478—481, 676, 678
 Juhász István 440
 Juhász László 8, 10, 13, 131, 138, 547
 Julianus 700
 Julianus kardinális 422
 Julow Viktor 53, 181, 704
 Jung, Carl Gustav 521
 Jupánsku Ferenc 327
 Justh Zsigmond 28, 38, 678, 719

 Kabay Zoltán 355
 Kabdebó Lóránt 704
 Kabos Ernő 408

 Kacziány Géza 451
 Kacsó Sándor 115
 Kacsóh Pongrác 643
 Kádár Ferenc 676, 679
 Kádár János 721
 Kaffka Margit 28, 32, 182
 Kafka, Franz 521, 528
 Kájoni János 716
 Kajtár Mária 161, 249, 256
 Kalapátsis György → Szaitz Leó
 Káldy-Nagy Gyula 652
 Kállai Gyula 721
 Kállai István 153
 Kallisztosz 105
 Kálmány Lajos 406
 Kálnoki Mihály 152
 Kálnoki Tamás 152
 Kalocsai Dezső 417
 Kanizsai Ferenc 451
 Kanizsai 550
 Kant, Immanuel 75, 175, 293, 462—464,
 572, 600, 676
 Kapi György 429
 Kapisztrán János 9, 551—552, 716—717
 Kapitánffy István 98—99, 402, 700
 Kaplyányi Tamás 653
 Kaprinay István 552
 Kapy Ede 692—693
 Karacs Ferenc 53
 Karácsony Sándor 246
 Karácsonyi Béla 699—700
 Karácsonyi János 188, 541
 Karádi Pál 386
 Karadžić, Vuk 249, 705
 Karafiáth Judit 255, 531
 Kárász József 238
 Kardos Ferenc 244—245
 Kardos László 112, 179, 182
 Kardos Pál 181, 584, 593, 595
 Kardor Tibor 3, 9, 11, 130, 180, 401—402, 526
 Karikás Frigyes 407
 Karinthy Ferenc 403
 Karinthy Frigyes 245—246, 518—519, 521,
 678
 Kármán József 109, 467—474, 676—677
 I. Károly 299—301, 304
 II. Károly 222, 297, 299, 302, 305
 V. Károly 655
 VIII. Károly 11
 XII. Károly 148
 Károly Róbert 507
 Károly Sándor 117
 Károlyi Árpád 513
 Károlyi Gáspár 676
 Károlyi Mihály 628, 630, 636
 Károlyi Mihályné 636
 Károlyi Miklós 212
 Károlyi Sándor 326, 702
 Károlyi Zsuzsanna 328
 Kárpáti Aurél 453
 Kárpáti Béla 92—93
 Karsai Géza 695—696
 Karthauzi Névtelen 527, 539

- Kassai Vidor 390
 Kassák Lajos 92—93, 117—118, 183, 245,
 396—398, 409, 679, 718
 Kassel, Rudolf 400
 Kászák József 402
 Kászonyi Agota 481
 II. Katalin 334—335, 337, 340, 465
 Kathona Géza 122, 218, 257, 653—654
 Katona Béla 530
 Katona F. 449
 Katona István 495
 Katona József 179, 195—196, 363, 391, 407,
 676—677
 Katski, M. 147
 Kaunitz, Wenzel Anton 680
 Kautsky, Karl 635
 Kautz Gyula 600
 Kazinczy Anna-Iphigenia 194
 Kazinczy Eugénia 194
 Kazinczy Ferenc 46, 50, 109, 157, 159, 162,
 167, 194, 196—197, 225—228, 323, 330,
 390, 411—412, 414, 482, 484—485, 510,
 554, 556, 573—574, 578, 676—677, 704—
 706
 Kazinczy Ferencné Török Zsófia 193—194,
 226
 Kazinczy Gábor 152, 295, 345
 Kazinczy Lajos 194
 Kazinczy Tituszné Beöthy Paulina 298
 Kändler, Klaus 499
 Keats, John 676
 Keczer Ambrus 44—45
 Kecskeméty Aurél 18
 Kecskés András 399, 525
 Keglevich István 363
 Kéký Lajos 452
 Kelemen János 730
 Kelemen Péter 64, 200, 400
 Keleti Károly 631
 Keller 195
 Kellér Andor 530
 Kemény Ágnes 613
 Kemény Anna 613, 616
 Kemény Boldizsár 689
 Kemény Dénes 613—614, 616
 Kemény Emil 238
 Kemény Gábor 612, 720—721
 Kemény G. Gábor 352
 Kemény György 613, 620
 Kemény István 238
 Kemény János 461, 487, 613, 676—677, 689
 Kemény János (XX. sz.) 115
 Kemény Sámuel 609, 612—613
 Kemény Simon 616
 Kemény Zsigmond 31, 36, 109, 174, 253, 268,
 271, 274, 283, 299, 301, 345, 392, 605,
 609—622, 675—678, 680, 691—694, 706
 Kenéz Győző 686
 Kenyeres Zoltán 255, 712—714
 Képes Géza 246
 Kerecsényi Dezső 675
 Kerék András 522—525
 Kerekes Erzsébet 676
 Kerekes Teréz 680
 Kerényi Ferenc 393
 Kerényi Frigyes 248
 Keresztesi József 491
 Keresztúri Bíró Pál 222—223, 225
 Keresztúri G. Bálint 224
 Keresztury Dezső 180, 182, 341, 675
 Kertbeny Károly 669
 Kertész Ákos 243
 Keszi Imre 183
 Keszler József 366, 448, 453, 455
 Keszthelyi Zoltán 409
 Keyser 523
 Kézai Simon 103
 Kieniewicz, Stefan 662—663
 Kilián István 188, 190—191, 322
 Király György 198
 Király István 32, 174, 177, 181—182—183,
 231, 286, 530, 623
 Királyi Pál 693
 Kirkegaard, Sören 478
 Kis Ferenc 409, 612
 Kis János 249, 677
 Kis Károly 401
 Kisbán Emil 48
 Kisfaludy Károly 161, 328, 330, 391—392,
 557, 574, 576—578
 Kisfaludy Sándor 556, 564, 579, 581
 Kisfaludy Zsigmond 298
 Kispéter András 453—455, 719
 Kiss Áron 482—483, 486
 Kiss Ferenc 181, 200—201, 208, 396
 N. Kiss István 729
 Kiss József 366
 Kiss József irodalomtörténész 249, 259, 540
 Kiss Pintér Imre 255
 Kiss Zsuzsanna 680
 Kisvárdai Ferenc 213, 215
 Kisvárdai Lázár János 224
 Klaniczay Tibor 1, 122—123, 146, 177—179,
 181—183, 218, 221, 231, 247, 256, 258, 401,
 411, 461, 483, 509, 538—540, 656, 717, 728
 Klapka György 661
 Klebelsberg Kuno 376—377, 452
 Klee, Paul 521
 Kleist, Heinrich von 676
 Klimowicz, M. 464—465
 Klivényi Jakab 555
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 572, 676
 Kluch J. 152
 Kobrat 100
 Kocziány László 483, 486
 Koczircz, Adolf 658
 Koczás Sándor 181
 Kocsár István 320—321
 Kocsi Csergő Bálint 428, 527
 Kodály Zoltán 46, 393, 528, 715
 Kodolányi János 679
 Koenig 442
 Kogan, G. F. 669
 Koháry István 486—488, 675—676
 Kohut, Adolf 355
 Kojazi Lajos 352

- Kókay György 21
 Kollár, Ján 706
 Kollareck János 702
 Kollonich Lipót 329
 Kolozsvári Grandpierre Emil 182, 241
 Koltay-Kastner Jenő 179
 Kolumbusz Kristóf 655
 Komarik Dénes 55
 Komjáthy Jenő 75, 179, 607, 678, 708, 720
 Komlós Aladár 178—180, 182—183, 245, 395, 407, 639
 Komlósi László 693—694
 Komlovszki Tibor 122—123
 Koncz József 483—484, 486, 489, 612, 616, 620—621
 Kondé Miklós 47—48, 51, 53
 Kondor Lajos 352
 Konkoly Miklós 297
 Konsztantinosz Porphyrogennetosz 103
 Kont István 402, 433—434
 Kónyi Manó 694
 Kopernikusz 425
 Koppány 51
 Koppí Károly 51
 Korányi Frigyes 372—373
 Kornis Gyula 531
 Kornitzer Béla 357
 Sz. Koroknay Éva 122
 Korponay János 326—327, 461
 Korponay Jánosné 326
 Kortsák Jenő 35
 Korvin Sándor 118
 Kós Károly 114—117
 Kósa Ferenc 244
 Kossowits József 510
 Kostić, Laza 351
 Kossuth Lajos 15—20, 24, 128, 157, 249, 308, 339, 343—344, 347, 406—407, 416, 514, 661, 667, 675—676, 678, 680
 Koszmasz Indikopleusztész 100
 Kosztolányi Dezső 174, 183, 200—210, 237—239, 245, 254, 271, 284, 393, 406, 411, 451, 518—519, 521, 676, 678, 726
 Kosztolányi Dezsőné 205
 Kotzebue, August Friedrich 46
 Kovachich Márton György 50, 552, 685
 Kovács Ágnes 405, 537
 Kovács Albert 246
 Kovács András 243—244
 Kovács Áron 707
 Kovács Dezső 253
 Kovács Endre 145, 182
 Kovács György 420
 Kovács Győző 407
 E. Kovács Gyula 363
 Kovács József (XIX. sz.) 620
 Kovács József 256
 Kovács Kálmán 181, 302, 729
 Kovács Katona Jenő 118
 Kovács Lajos 345
 Kovács Magda 248, 514
 Kovács Máté 691—692
 Kovács Ödön 246
- V. Kovács Sándor 2, 10, 105, 123
 Kovács Sándor Iván 539, 731
 Kovaček, Božidar 354
 Kovalovszky Miklós 235—239, 257, 496
 Kovásznai Péter 429
 Kovásznai Sándor 482—483, 491
 Kovásznai Tóth Sándor 483—484, 486—498
 Kováts József 26, 115
 Kováts Miklós 403—404
 Kozocsa Sándor 530
 Kozoray István 216—217
 Kölcsey Ferenc 115, 125—126, 128, 157, 161, 257, 283, 411—414, 476, 478—481, 579, 593, 662—663, 676—677, 704, 706
 Köleséri Sámuel 420, 422
 König Gyula 600—601
 König Károly 372
 Könyves Tóth Mihály 298
 Köpeczi Bálint 224
 Köpeczi Béla 147, 150, 153, 156, 182, 230—231, 249, 257—259, 517, 539, 701—703, 729
 Köpeczi Gáspár 225
 Köpeczi János 420
 Körmendi B. Péter 224
 Körmendy Kinga 660
 Körösi Csoma Sándor 328, 620
 Kőszeghi Pál 675
 Kőszeghy Péter 254
 Kőszeghy Zsuzsanna 106—107, 155—157
 Kővári László 188, 609
 Kövesdi Orbán 541—546, 551—552
 Kövessy Albert 362—363
 Közi-Horváth József 48—50, 52
 Kraszewski, József Ignacy 661, 664
 Kraynik Imre 194
 Kremmer Dezső 423
 Krengel, Gregor 659
 Kreskay Imre 48, 52
 Kristó Gyula 699
 Krman Dániel 152
 Kropf Lajos 218, 651
 Krucsay István 155—156
 Krúdy Gyula 35, 38, 40—41, 245, 271, 295, 407, 411—412, 414, 453—454, 519, 530—531, 678, 718, 720—721
 Krüchten József 196
 Kubinyi László 683
 Kubinyi Miklós 45
 Kudar Anna 325
 Kugler, Fr. 56—57
 Kulcsár Péter 122—123, 509, 526—527, 728
 Kultsár István 705—706
 Kún Béla 93, 407, 409, 635
 Kun Béla jogász 238
 Kuncz Aladár 115, 533—534
 Kunfi Zsigmond 409, 451, 623
 Kunovic, Theodorich 386
 Kunszery Gyula 252
 Kurbélyi György 47
 Kurcz Ágnes 233
 Kurländer Ede 238
 Kushner, Eva 123
 Kuznecov, F. 668

- Kuznyecova, Usztinja Petrovna 336
 Küchelbäcker 159, 164, 166
 Laborfalvi Róza 370, 416
 Lacher 59
 Lackó Mihály 624
 Lackó Miklós 623—624
 Lacroix, S. 451
 Laczkó András 584
 Laczkovics János 51
 Ladányi Dezső 236
 Ladányi Gedeon 651
 Ladányi Sándor 482, 489
 Lakatos András 245
 Lakatos Éva 245—246
 II. Lajos 550, 552
 XI. Lajos 722
 XII. Lajos 11
 XIV. Lajos 107, 520
 XV. Lajos 156
 Lajos, Toulous-i Szent 508
 Lamartine, Alphonse de 24, 676
 Lamennais, Félicité Robert de 128
 Landerer Lajos 228
 Láng Dezső 651
 Láng József 355
 Langer, František 404
 Lányi Gábor 483
 Lányi Menyhért 404
 Lányi Sarolta 409
 Laonikosz Khalkokondülész 104
 Lasić 9
 Laskai Osvát 543, 551
 Lassalle, Ferdinand 92
 László Gyula 99, 509, 679
 László János 718
 I. László, Szent 104, 422, 508—509, 560,
 562—566, 568—570, 676, 698
 V. László 4, 465—467
 László Zsigmond 525
 Lászlói János 548
 Lauka Gusztáv 293
 Laveaux, Jean-Charles-thibauld 337—338
 Lavoisier, Antoine Laurent 680
 Lavotta János 318—322, 324, 392
 Lázár Béla 155
 Lázár János 486, 488
 Lämmert, Eberhardt 284
 Lechner Ödön 407
 Lefèvre, Henri 418
 Lefèvre, Roger 418
 Léger, Fernand 521
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 192, 439—440,
 442—443
 Lemaire, Louis 702
 Lenartowicz, Teofil 663—665, 667
 Lenau, Nikolaus 676
 Lendvay Márton 297
 Lendvayné Hivatal Anikó 234
 Lengyel Dénes 250—251
 Lengyel Géza 637, 643
 Lengyel Imre 53, 435
 Lengyel József 394, 403, 409
 Lengyel Menyhért 447, 648
 Lenin, Vlagyimir Iljics 92, 635, 668, 674, 725
 VI. Leó, Bölcs 100
 X. Leó 547
 Leonardo da Vinci 12, 58
 Leopardi, Giacomo 197—199, 676
 Lépes Bálint 688
 Lepley, Ray 474—475
 Lermontov, Mihail Jurjevics 709
 Leskó József 50—51
 Leskovac, Mladen 351
 Lessing, Gotthold Ephraim 57
 Lesterlin, M. A. 419
 Leszczyński Maria 156
 Leszczyński, Stanislaw 148, 151—152, 156
 Lévai István 322
 Lévy, Armand 661
 Lewak, Adam 661
 Ligeti Miklós 369—370
 Liomin, Georges-Louis 433—434
 I. Lipót 148
 II. Lipót 17
 Lippai Sámuel 224
 Lippi, Filippino 12
 Lipsius, Justus 422, 729
 List, Friedrich 16
 Listius László 676
 Lisznyai Gyárfás 385
 Lisznyai Kálmán 249
 Liszt Ferenc 250, 578, 582—583, 704
 Litván György 119, 623—624, 626, 630
 Livius, Titus 11, 137
 Lobkovitz Hassenstein Bohuslav 575
 Locke, John 440
 Lomidze, G. 539
 Longfellow, Henry Wadsworth 667
 Lónyay Menyhért 693—694
 Lórántffy Zsuzsanna 421, 461
 Losonci Miklós 38
 Lotman, Jurij 231
 Lotz János 522
 Lovass Gyula 26, 595, 597, 721—724
 Lovassy László 512—513
 Lovászy Márton 356
 Loyola, Ignác, Szent 327
 Łoziński, Walérian 663
 Lőkös István 49, 53, 536
 Lőrinczy Huba 26
 Lubomirski Anna 148
 Lubomirski Erzsébet 148
 Lubomirski, Jerzy 148
 Lubomirski, Teodor 148—149
 Luciola 188
 Ludányi Mária 123
 Lufton, Cecil 222
 Lukács Béla 367
 H. Lukács Borbála 113, 158, 256, 260
 Lukács, E. B. 403
 Lukács György 65, 92—93, 107, 111, 113,
 120—121, 125, 127—128, 170—178, 181—
 182, 184, 231, 256, 260, 292, 447, 449—450,
 585—587, 590, 593—594, 598, 623, 626,
 632, 638, 649, 713, 721

- Lukács István 372
 Lukácsy Sándor 123, 128, 181, 257, 540
 Lukcsics Pál 507, 509, 550
 Lukinich Imre 428, 461
 Lutter Éva 547
 Luxemburgi Zsigmond 2
 Lyka Károly 58
 Lyra, Nicolaus de 699

 Macaulay, Thomas Babington 15, 298—299, 301, 600
 Macedóniai Fülöp 11
 Machaut, Guillaume de 658
 Machiavelli, Niccolò 11, 413, 418, 421—422, 547, 729
 Madách Imre 123—128, 174, 257, 290, 303—304, 363, 511, 534, 648, 675
 Madách Imréné Fráter Erzszi 461
 Madarász Emil 409
 Madarász József 344
 Madarász László 342—347
 Madzsar Imre 410
 Magdeburg Károly 435
 Magyar Dániel → Szaitz Leó
 Magyar Mózes 102
 Mahler, Philip Ulrich 462
 Maiano, Benedetto da 12
 Mailáth György 693—694
 Mainerio, Giorgio 657—658
 Majer Fidél 681
 Majláth Béla 152
 Major Ervin 48
 Majthényi Károly 48
 Makara, J. 157
 Makay Gusztáv 724
 Makay Miklós 237
 Makk Ferenc 700
 Makk Károly 243
 Makkai Ernő 424
 Makkai László 419, 421, 423
 Makó Lajos 363—364
 Maksay Ferenc 149—150
 Maksziányi D. 448
 Malik Mohamed, M. 539
 Malone, David H. 539
 Malonyai Dezső 454
 Mályusz Elemér 401—402, 483, 697—700
 Mándy Iván 395
 Mann, Thomas 107—108, 111, 521
 Manojlović, Todor 237—238
 Manselli, Raoul 728
 Manuel Khrüszolorasz 104
 Manzoni, Alessandro 676
 Mányoki Ádám 106—107, 155, 157
 Márai Sándor 35, 114, 245
 Marca, Giacomo della 9
 Marczali Henrik 99, 696
 Mária Terézia 159, 226, 433—435, 575
 Maresius (Des Marets), S. 224, 420—421, 425
 Máriafi → Szaitz Leó
 Máriássy Ádám 154, 156
 Máriássy Félix 243
 Márki Sándor 154, 354

 Markiewicz, H. 111
 Markó Károly 664
 Markov, A. A. 727
 Márkus László 448
 Marmontel, Jean-François 572
 Marosi Ernő 54—60
 Marot, Clemens 301
 Marót Károly 179
 Martellozzi Forin, E. 211—217
 Martin du Gard, Roger 722—723
 Martini, Karl Anton 49
 Martinkó András 98, 126, 181, 233—235, 398
 Martinovics Ignác 21, 48, 53, 161, 196, 510, 676, 704
 Márton Gábor 237, 239
 Mártonfalvi Tóth György 423—424
 Marx, Karl 68—69, 92, 335, 408, 634, 639,, 675
 Masaccio 728
 Masefield, John 589
 Masolino, Adriano Prandi 728
 Matelkovic Sándor 600—602
 Matheika János 256, 409
 Mátrai László 259
 Mátyás főherceg 686—688
 Mátyás király 1—13, 105, 123, 150, 186—188, 231—233, 352, 401, 427, 464—467, 542, 552, 728
 Maupertuis, Pierre-Louis Moreau de 442—443
 Mayer Rita 256, 674
 Maximilianus Transsylvanus 527
 Maximosz 104
 Mažuran, Ive 716—717
 Medgyes Bálint 115
 Medgyes Lajos 115
 Medgyesi Pál 528
 Medici, Lorenzo de 11—12
 Medreczki Mátyás 329
 Megalinus S., Joannes 219, 221—222
 Megyericsei János 548
 Meisen, Karl 716
 Melczer Tibor 519
 Melczer, William 122, 539
 Meletyinszkij 255
 Melith György 689, 691
 Melith Péter 690
 Melius Juhász Péter 676—677
 Méliusz József 115, 407
 Menandrosz protektor 101
 Mencsik Ferdinánd 152
 Mérei Mór 343
 Merényi Gyula 404
 Merényi Lajos 50
 Merényi Oszkár 582
 Merényi Varga László 730—731
 Merész Károly 11
 Mertens, Fr. 57
 Mesnard, Pierre 417
 Meszlényi Antal 159
 Mészöly Gedeon 406
 Methódiosz 100—101
 Metternich, Klement 18, 20, 512—516, 668, 675

- Meyer, C. F. 275, 704
 Mezei József 107—112, 181, 250, 287
 Mezei Márta 181, 512, 565, 572, 704
 Mezey László 99, 181, 259, 543, 698, 700
 Michaud, Joseph-François 4
 Michaux, Henri 521
 Michel, M. 702
 Michelet, Jules 24, 367
 Michiel, Giovanni 682
 Mickiewicz, Adam 575, 661, 667
 Mihajlov, Mihail Larionovics (Illarionovics) 668—670
 Mihalyik 227
 Mihelszon, Ivan Ivanovics 336, 339
 Mikes Kelemen 111, 152, 154—157, 257, 676, 702
 Mikes Lajos 251, 730
 Mikes Pál 152
 V. Miklós 7
 Miklós dékán 135
 Miklós Jenő 451
 Miklós Pál 182, 255
 Mikó Imre 253—254
 Mikó Krisztina 447, 518
 II. Miksa 385—386, 681—683
 Mikszáth Kálmán 17, 31, 37, 180, 182, 268—269, 271, 282, 286, 332, 345, 349, 369, 406, 416, 678, 710
 Mill, John Stuart 124, 128, 601
 Miller, Artur 642
 Millot abbé 47, 49, 51—53
 Milton, John 297—306
 Minárik, Jozef 152
 Minshull, Elisabeth 300
 Mirabeau 24
 Miró, Joan 521
 Mistrik 726
 Mohler, Ludwig 5—8
 Moldova György 395, 539
 Moldován Gergely 346
 Molnár Aladár 188
 Molnár Ferenc 548
 Molnár István 467
 Molnár I. 689—690
 Molnár József 238, 328, 356, 368
 Molnár Szabolcs 527—528
 Montaigne 24, 429, 651
 Montefeltro, Federigo 11
 Montesquieu, Charles de Sécondat 16, 24, 441
 Montherlant, Henry de 110
 Moore, Willis 474—475
 Moore, Thomas 25
 Móra Ferenc 254, 258, 406—407
 Moravcsik Gyula 99, 15
 Moreau, P. F. 419
 Morelly abbé 419
 Móricz Béla 462
 Móricz János 326
 Móricz Pál 239
 Móricz Zsigmond 182, 236, 271, 284, 291, 322, 332, 392, 406—407, 452, 455—456, 648, 676, 678, 721
 Morris, William 116
 Mosonyi József 577
 Mosto, Giovanbattista 658
 Mozart, Wolfgang Amadeus 52, 128
 Mukarovský 231
 Munkácsy János 391
 Munkácsy Mihály 302, 371
 Murajov 161
 Muratori, Lodovico Antonio 197
 Murphy 59
 Müller, Gerhard Friedrich 338
 Müller, Johannes 191
 Mütferrika, Ibrahim 540
 Nacsády József 341
 Nádaí Ferenc 297
 Nadányi János 224—225, 422
 Nádasdi Péter 534—535
 Nádasdy Tamás 688
 Nádass József 409
 Nagibin, Jurij Markovics 260
 Nagy Baszileosz 102
 Nagy Endre 238, 390
 O. Nagy Gábor 460
 Nagy Gergelyné 323
 F. Nagy Géza 535
 Nagy Imre 297
 Nagy István 111, 115, 118, 721
 Nagy Iván 48, 461, 489
 Nagy János 50
 Nagy Lajos 2, 145, 150, 465, 507, 699
 Nagy Lajos író 271, 718, 721
 Nagy Lajos 357
 Nagy László 395
 B. Nagy László 241—245, 407—408, 721
 Nagy Mária 260
 Nagy Miklós 280, 282, 301, 720
 Nagy Olga 536—537
 Nagy Péter cár 106, 153, 159, 188—191
 Nagy Péter 110, 181—182, 258, 446
 Nagy Péter püspök 706—707
 Nagy Sándor 11
 Nagy Zoltán (1884—1945) 198
 Nagy Zoltán 4, 122, 728
 Nagymihály Sándor 238
 Nagyszombati Márton 546—551
 Naldi, Naldo 11—12, 232
 I. Napóleon 292, 512, 612
 III. Napóleon 372, 663
 Napragi Demeter 688
 Nedeczky István 365
 Négyesy László 523
 Nemes Nagy Ágnes 65, 679
 Nemeskürty István 379
 Németh Andor 117, 245
 Németh G. Béla 124—126, 128, 201, 241, 256, 397, 399—400, 599, 631
 Németh Gyula 99
 Németh László 111, 174, 182—183, 241, 246, 252, 322, 394, 516—518, 523, 585, 598, 637, 642, 675—680, 721—723
 Németh S. Katalin 122
 Némethi István 420
 Neville Mór 298

Newton, Isaac 192, 438, 440, 443, 462
Nicoll, Allerdice 556
Niemcewicz, Julian Ursyn 464—465, 467,
667
Niképhorosz 104—105
Nietzsche, Friedrich 56, 239, 241
Nolte 54
Novalis 158, 163, 676
Novikov 160

Nyáry Pál 23, 345—346
Nyekljudov, Sz. J. 255
Nyekraszov, N. A. 672—674
Nyirő Lajos 182, 255—256, 539—540

S. Obermayer Erzsébet 681
Ocskay László 32c
Odescalchi Agostonné Zichy Anna 659
Odojevskij, V. 164
Ódry Árpád 239, 391, 648
Ogarjov 673
Okszman, J. G. 668
Oláh Gábor 111
Oláh György 355—356, 370
Oláh Miklós 104, 402, 676
Olgyay Ferenc 719
Oltványi Ambrus 128, 378—380, 382, 516,
557
O'Neill, E. G. 642
Oppenheimer, F. 635
Orbán Balázs 188
Orbán Dániel 613
Orbók Loránd 393
Orczy József 434
Orczy Lőrinc 675—677
Orlai Petrics Soma 97
Orlov, Alekszej Grigorjovics 336
Orlov, M. 160
Ormos Ede 237
Ország Mihály 466
Ortutay Gyula 453—454
Osiecki, József 665—666
Ostermayer 50
Osvát Ernő 534, 632
Osvát Kálmán 245
Otrokocsi Főris Ferenc 427
Otwinski, Erazm 150
Ottlyk György 152, 702
Óváry Lipót 682
Ovidius Naso, Publius 2
Owen, Robert 22

Örley István 721
Órsi A. 446, 451
Ótvös Béla 237

Paget János 16
Paine, Thomas 23, 256
Pais Dezső 697—698
Paizs Albert 652
Paizs Ambrus 652

Paizs Ferenc 652
Paizs Máté 652
Paizsjártó András 652
Paizsjártó Ferenc 652
Pákh Albert 233
Paku Imre 258
II. Pál 9
IV. Pál 385
V. Pál 686
Pál főesperes 130, 133
Palágyi Menyhért 607
Paleologus Jakab 384—389, 655
Palauzov, Szpiridon Nyikolajevics 668
Palavestra, P. 539
Palestrina, Giovanni Pierluigi da 658
Pálffy Albert 604
Pálffy Móric 692
Pálfi Antal 238
Pály Antal 238
Pály József 237
Pálinkás László 664
Pallard 441
Pálóczy Horváth Ádám 50, 52, 482, 676
Pándi Pál 174, 176, 178, 181—182, 407, 414
Panfilov, Gleb 243
Pankratova 188, 190
Panyin 160
Pap Eszter 675—677, 679—680
K. Pap Ilona 238
Pap István 616
Pap Károly 251—253
Pap László 149
Pápai János 152
Pápai Páriz Ferenc 427, 527, 767
Papp Dénes 345
Papp Ferenc 202, 609, 616, 692—694
Papp Lajos 237
K. Papp Miklós 350—351
Pascal, Blaise 49, 276
H. Pastor, Joach. 219, 221—222
Pásztor Edith 728
Pásztor Emil 194
Pataki István 424, 426, 429
Paulay Ede 298
Pauler Gyula 44, 99
Paulus de Hungaria 700
Pázmány Péter 111, 123, 159, 402, 460, 518,
592, 676, 685—691
Péché Zoltán 407
Pecz Vilmos 99
Péczeli József 444, 676
Pécsi László 216
Pécsi Márton 216
Pekár Gyula 452
Pekár Károly 632
Penavin Olga 724
Perényi József 145, 150, 451
Perjés Géza 259, 729
Péró (Jovan Szegedinác) 349—354
Pesti Ferenc 216
Pesti Gábor 676
Pesti János 216
Pesztel 160, 166

- Petelei István 245
 III. Péter 334—335, 337—338, 340
 Péter László 239, 406—407
 Péter Mihály 260
 Péterfi Albert 618—621
 Péterfi László 617
 Péterfy Jenő 113, 268, 287, 414, 602, 607,
 722—724
 Pethes Imre 649
 Pethő 351
 Petki Nagy Sámuel 486
 Petkő Zsigmond 44—46
 Petőfi Sándor 15—25, 74, 94—98, 115, 118,
 157, 170—174, 180—183, 194, 206, 233—
 236, 247—249, 257, 271, 283—284, 291—
 293, 318—319, 322—324, 342, 348, 364,
 391—392, 403, 409—410, 415—416, 450,
 474—481, 512, 517, 522, 525, 530, 534,
 540, 584—585, 593, 605, 633—634, 637,
 643, 661—663—664, 667—680, 704—705,
 724
 Petőfi Zoltán 406—407
 Petrányi Ilona 253
 Petrarca, Francesco 430, 539, 546, 548
 Petri György 65, 73, 77
 Petrik Géza 463
 Petrőczy Kata Szidónia 675
 Petrőczy István 44—45
 Petrus Lombardus 104
 Peuerbach 4
 Pevsner, Nikolaus 58
 Picasso, Pablo 111, 118, 521
 Piccolomini, Aeneas Sylvius 2, 4—5, 7, 9—10,
 137
 Pickel Ferenc 572
 Pikler Gyula 625, 627, 634—635
 Pilgrim 103
 Pilinszky János 394, 679
 Pillias, E. 154
 Pillich Lajosné 256
 Pilsztynova 106
 Pinelli 401
 Pinyei János 46
 Pinsker, Anton 190
 Pintér Jenő 49, 51
 Pirandello, Luigi 637
 Piranesi, Giambattista 413
 Pirnát Antal 122—123, 389, 654—655, 682
 Piscator, Erwin 499
 Pišut, Milan 407
 Piszarev, Dmitrij Ivanovics 668, 670—671
 II. Pius → Piccolomini, Aeneas Sylvius
 V. Pius 386, 655
 Platina 8
 Platthy Mihály 562
 Platthy Sándor 702
 Platon 2, 12—13, 105, 124, 421, 424, 429
 Pleščev, A. N. 670
 Plessner, H. 626
 Pléthon, Gemistos 5, 105
 Podjebrád György 8—9
 Pogány B. 455
 Poggio Bracciolini, Francesco 5
 Poiret, J. 427
 Pók Lajos 38, 584
 Polaire, I. 647
 Poliziano, Angelo 11—12
 Polybiosz 401
 Pomeau, René 442, 444
 Pomogáts Béla 92, 119, 256—257, 534, 540,
 725
 Pompéry János 692
 Poniatowski, Stanislaw August 465
 Pope, Alexander 440, 443
 Pór Anna 257, 390, 392—393
 Pór Péter 38, 40, 73, 127—128, 257, 719
 Porcsalmi 423
 Pósa Lajos 406—407, 593
 Pósházi János 421—422, 424, 426, 430
 Poschinger, Heinrich 371
 Poszler György 112
 Potocki, Jozef 147, 150, 152, 155
 Potocki, Wacław 146
 Powel, Mary 300
 Prágai András 539
 Pray György 682
 Pražák, Richard 533
 Premuda, Loris 728
 Prévost, Marcel 643
 Priszkosz Rhétor 99, 104—105
 Prokopiosz 104—105
 Prónai Antal 53
 Prónay Sándor 580
 Proust, Marcel 110
 Pruzsinszky József 196—197
 Ptolemaiosz, Klaudiosz 7
 Pufendorf, Samuel 427, 429
 Pugacsov, Jemeljan Ivanovics 334—340
 Pukánszky Béla 564
 Pukánszky Kádár Jolán 302, 390, 452, 457
 Puky István 321—322, 324
 Puky Miklós 661
 Pulay János 702
 Pulszky Ágost 600
 Pulszky Ferenc 16—17, 58, 514, 678, 704
 Puskin, Alekszandr Szergejevics 158—168,
 334—335, 337—340, 676, 709
 Puztai Ferenc 721
 Püspöki Sz. János 422
 Querfurti Brunó 101
 Quinn, David B. 650—656
 Rab Zsuzsa 260
 Rába György 182, 197, 239—241, 256—257,
 396
 Rabelais 110
 Rabutin, Bussy de 702
 Rác Károly 651
 Rác Olivér 407
 Ráday Gedeon 51, 435, 482—498, 677
 Ráday Pál 106—107, 149—152, 155, 157, 428
 Radéczi 400
 Rádics György 352
 Rádics József 721

- Radnóti Miklós 260, 406, 409, 517—518
 Radó György 349
 Radvánszky Béla 437
 Radziejowski 148
 Radzwiłł 155
 Raesus, J. de 420, 429
 Ragyiscsev, Alekszandr Nyikolajejics 670
 Raimanus Mihály 45
 Rajevszkij, V. 160, 162
 Rajk László 93
 Rájnis József 50
 I. Rákóczi Ferenc 222, 225
 II. Rákóczi Ferenc 45, 106—107, 145—157,
 257—260, 326—327, 346, 350, 428, 431—
 432, 483, 565, 676, 701—703, 729
 I. Rákóczi György 146, 149, 327, 461
 II. Rákóczi György 146, 150, 423, 461
 Rákóczi József 156
 Rákos Péter 407—408, 522
 Rákosi Jenő 239, 606
 Rákosi Szidi 360—361, 363
 Raleigh, Sir Walter 651
 Ramus, Petrus 424, 429
 Ranieri, Antonio 198
 Ranke, Leopold von 600
 Ranódy László 243
 Ransano, Pietro 122, 186—188, 232
 Raszlaviczi Bálint 188
 Ráth György 541, 553
 Ráth Mátyás 677
 Rázmán (Ádám) Péter 224
 Rebro, Karol 8
 Redcliffe, Stratford de 667
 Regiomontanus, Johannes (Johann Müller)
 4, 7
 Regius, Raphael 426, 429
 Regnart, Jakob 658
 Relle Iván 369
 Remané, Martin 248—249
 Renner, Karl 635, 725
 Rényi Tamás 243
 Rév István Árpád 393
 Révai József 93, 111, 170—175, 178, 181—182,
 247, 406—407, 623—625, 721
 Révai Miklós 50, 53
 Révay Mór János 415
 Révész Imre 424, 435
 Reviczky Gyula 75, 179, 245, 607, 639, 676,
 678, 708, 720
 Reviczky Szevér 693
 Reyhman, J. 145, 153, 464
 Ribáry Géza 251—252
 Ribay György 533
 Ribinski 155
 Ricci 49
 Rideg Sándor 409
 Riedl Frigyes 170, 414, 607
 Riedl Szende 532
 Riethaller Mátyás 51—53
 Rigó Béla 730
 Rigó László 228, 691
 Rilke, Rainer Maria 72
 Rill, G. 385
 Rimaszombati Mihály 225
 Rimaszombati T. János 224
 Rimay János 731
 Ritoók Zsigmond 105
 Ritoókné Szalay Ágnes 541, 728
 Ritter, Moriz 684
 Robespierre, Maximilien 24
 Róbert Károly 508
 Robotos Imre 407—408
 Roëll, H. A. 420, 428
 Romanowski, Mieczysław 663, 667
 Rómer Flóris 58—59
 Romm, Mihail 243
 Rónai Zoltán 238
 Rónay György 27—28, 32, 52, 109—110,
 180, 182, 397, 722
 Rónay László 257, 531
 Roritzer 59
 Rosdy Pál 53
 Rosenberg, Wilhelm von 386
 Rosenbaum, Karol 146
 Ross Vilmos 151
 Rostand, Edmond 643
 Rotteck, Karl 16
 Rouault, Georges 521
 Rousseau, Jean Jacques 49, 291, 419, 444,
 676—677
 Roverella, Lorenzo 9
 Rózsa Sándor 407
 Rubos Árpád 238
 Rudas László 93
 Rudnyánszky Gyula 720
 II. Rudolf 386, 685—686
 Ruskin, John 116
 Rüdiger, H. 326, 546
 Rühle, Otto 93
 Rühlejev 159, 162—163, 166
 Rzewuski, Waclaw 464—467
 Rzevszkaja 255
 Sabina, Karel 532
 Šafárik, Pavel Jozef 706
 Sággy Ferenc 52
 Sággy Sándor 47—48
 Saint-Simon 22, 128, 702
 Salamon király 554—571
 Salamon Ernő 115
 Salamon Ferenc 600, 693
 Salamon László 118
 Salgó Ernő 455
 Sallustius, Caius S. Crispus 227
 Samaraeus P. Sámuel 225
 Sambin, P. 211
 I. Sándor 158, 160, 165
 Sándor Imre 404
 Sándor István 350
 Sándor Jenő 45
 Sándor Kálmán 409
 Sándor Lipót 17
 Sándor Pál 92, 624
 Sándorffy József 319
 Sannazaro, Jacopo 544
 Sanoka, Gregorz z 466—467

- Sánta Ferenc 395
 Sapieha, Adam 662
 Saphir, Moritz 515
 Sára Sándor 244
 Sarah Bernhardt 646—647
 Sardou, Victorien 363, 369, 643, 647
 Sárge János 345
 Sarkadi Imre 243, 394, 721
 Sárkány Oszkár 531—533
 Sarkova, I. Sz. 338
 Sárközy György 516—517, 679
 Sárközy István 320, 322—324
 Sárosi Bálint 392
 Sárvári Pál 226
 Sas László → Gábor Andor
 Saussure, César de 702
 Saussure, Ferdinand de 727
 Sauvage, Marcell 117
 Savile, Henri 651, 654
 Savile, Thomas 651, 654
 Scheiber Sándor 54
 Scher Vera 260
 Scherer, Wilhelm 124
 Schesaeus, Christianus 123
 Schlegel, August Wilhelm 574
 Schlegel, Friedrich 158
 Schliessler Gáspár 702
 Schiller, Friedrich 57, 556, 620, 676, 678
 Schilling, P. 219, 221—222
 Schlosser, F. Cr. 299
 Schmerling, Anton 662, 666, 692
 Schmidt Fr. 58
 Schmitt, Henryk 663
 Schnaase, Carl 56
 Schopenhauer, Arthur 125
 Schönherr, Carl 455
 Schöpflin Aladár 170, 182, 245, 453, 455, 678
 Schubert, Franz Peter 391
 Schulek Frigyes 58
 Schulek Tibor 122
 Schuler, Manfred 657
 Schulz F. 58
 Schwandtner, Johann Georg 129—137, 140, 186
 Schwarcz Hajnalka 351
 Schwartzner Márton 463
 Schwarzenberg, Felix 514—515
 Scott, Walter 25, 676
 Sebesi Ernő 404
 Sebestyén Gyula 376
 Sebestyén Károly 451
 Sebők Tamás 522
 Sedlnitzky, Joseph 18
 Selgunov, L. P. 669
 Selgunov, N. V. 669
 Sella-Mihajlov, A. K. 670
 Semmelweis Ignác 680
 Sennyey Pál 693—694
 Sértó Kálmán 517
 Sevürjev 672;
 Shakespeare, William 25, 54, 57, 97, 241, 251, 517, 520—521, 556, 563, 570, 644, 656
 Shaw, George Bernard 205, 637, 648
 Shelley, Percy Bysshe 25, 163, 556, 676
 Sidney, Philip 651
 Siemieński, L. 667
 Sieniawska, Maria Zofia 106, 151—154, 156
 Sieniawski, Adam 148
 Sienkiewicz, Henryk 704
 Sík Sándor 112, 258, 406, 454, 523
 Sikó János 420
 Simai Kristóf 53
 Simmel, Georg 625—626
 Simon István 495, 408
 Simonyi Zsigmond 460
 Sina Simon 599
 Sinka Erzsébet 257, 534
 Sinka István 721
 Sinkó Ervin 111, 409, 578, 724
 Sípos Béla 237, 239
 Sípos Lajos 251
 Sípos Pál 484, 495
 Siskov, Vjacseszlav 334
 IV. Sixtus 10
 V. Sixtus 687
 Skaricza Máté 651, 653—654
 Slomka, J. J. 539
 Słowacki, J. 667
 Smolka 662
 Sobieski, Jan 147
 Sobieski, Konstanty Władysław 153—154
 Solt Andor 297
 J. Soltész Katalin 94
 Somlalfalva Miklós 217
 Somló Bódog 635
 Somló Sándor 454
 Somlyó György 182
 Somogyi Károly 370
 Somogyi Sándor 171
 Sonnenfels, Joseph von 680
 Sóni Pál 114, 117—118
 Sörös Pongrác 681—683
 Sötér István 27, 109, 112, 124—127, 167, 177, 180, 182—183, 256, 267, 287, 305, 318, 378, 382—384, 395, 413, 433, 539—540, 704—705
 Spáczai Gábor 702
 Spencer, Herbert 120, 124, 625, 627, 632, 634, 656
 Spengler, Oswald 111
 Spira György 247—248
 Šrámek, Fráňa 404
 Staehelin, Ernst 433
 Staël, Mme de 676
 Stahrenberg Guido 326
 Staiger, Emil 109
 Stapfer, Johann Friedrich 435—439
 Starobinski, Jean 520
 Staszewski, Jacek 147
 Staud Géza 390
 Stegmann, André 123
 Steindl 60
 Stendhal 110, 231, 676
 Stepper, Wilhelm 237
 Stern, Alfred 299
 Stettner (Zádor) György 556—557, 564

- Stieglitz 59
 Stipcevic, N. 539
 Stocchi, Manlio Pastore 728
 Stoll Béla 122—123, 256, 258, 350
 Stricker Mór 372—373
 Strindberg, August 641
 Stróbl Alajos 367, 376
 Sudermann, Hermann 360, 362, 639
 Sue, Eugène 290
 Sugár János 329
 Sulicki, Edward 664
 Sulzer, Johann Georg 46, 572
 Sükey Károly 23
 Sükösd Mihály 37, 182
 Süle Sándor 196
 Sütő József 196
 Sváb Károly 366
 Svieten, Van 680
 Sylvester János 676, 705

 Szabady Béla 325—326
 Szabédi László 523, 525
 Szabó Dénes 94
 Szabó Dezső 120, 239, 407, 517, 676, 678, 680
 Szabó Ervin 120, 623, 626—627, 635
 Szabó Géza 419
 Szabó György 122, 257
 Szabó István 244
 S. Szabó József 428
 Szabó Károly 99, 190
 Szabó László 415
 Cs. Szabó László 114
 Szabó Lőrinc 239—241, 260, 516, 587, 589,
 679
 Szabó Magda 319, 403, 679
 Szabó Pál 241, 407, 713
 Szabó Zoltán 347, 533
 Szabolcsi Bence 392, 657—658
 Szabolcsi Miklós 65, 174, 181, 231, 255—256,
 412, 519—522, 730
 Szabolcska Mihály 406
 Szacs vay Imre 50, 390
 Szádeczky-Kardoss Lajos 431, 435
 Szaitz Leó 47, 50—53
 Szakál Ferenc 702
 Szakasits Árpád 118
 Száki Ferenc 221, 223—225
 Száki János 223
 Szakonyi Károly 403
 Z. Szalai Sándor 719
 Szalárdi János 528, 676—677
 Szalatnai Rezső 407—408
 Szalay Fruzina 720
 Szalay Gyula 188
 Szalay Imre 376, 378
 Szalay József 195
 Szalay Károly 50
 Szalay László 19, 106—107, 196, 299, 431,
 556, 607, 629, 682
 Szalkai László 549
 I. Szaniszló 149
 Szaniszló, Szent 508
 Szaniszló Zsigmond 702

 Szánthó István 676
 Szántó Gábor 256
 Szántó György 117—118, 253
 Szántó Tibor 507
 Szarvas Gábor 460, 605
 Szász Anna Mária 54
 Szász Károly 125, 245, 298, 452, 614—621
 Szathmári Baka Péter 420
 Szathmári György 213—214
 Szathmári Király Ádám 106, 153—154, 702
 Szathmári Pap János 427
 Szathmári Pap Mihály 491
 Szathmári Sándor 111
 Szathmárnémethi Sámuel 420, 427
 Szathmáry György 600—601
 P. Szathmáry Károly 281, 285, 612—613,
 620, 692
 Szathmáry Papp Károly 391
 Szatsvai Sándor 494
 Szauder József 46—50, 52—53, 166, 177,
 179—180, 200, 228, 257, 411—414, 511,
 573—574, 578, 704
 Szcucki, Lech 122—123, 385
 Szebeni János 633
 Széchenyi István 15—16, 20, 128, 162—163,
 168, 247—248, 268, 513—515, 586, 659—
 661, 675—677, 679
 Szécsi István 225
 Szegedi Kis István 653, 676—677
 Szegedi Szerafin 217
 Szegedi Urbán 217
 Szegedy-Maszák Mihály 123—128, 256, 397,
 399, 511, 540
 Szegfű László 699
 Szegi Pál 246
 Székács József 352, 705—706
 Székely Ádám 487, 493
 Székely György történész 99, 122, 695
 Székely György színháztörténész 390
 Székely István (Benczédi) 489—490
 Székely Mihály 214
 Szekeres László 415—416
 Szekfű Gyula 107, 111, 156, 519, 586
 Szelepcsényi György 651
 Széles Klára 60, 256, 397—398
 Szeli István 724—725
 Szembek, Jan 148, 155
 Szemere Bertalan 344, 661
 Szemere György 446—463, 457
 Szemere Klára 450
 Szemere Pál 16
 Szemes Miklós 217
 Szemlér Ferenc 533
 Szenci Molnár Albert 122, 539—540, 676, 680
 Szenczi Miklós 158, 161, 257
 Szende Pál 121, 633
 Szendrei Ferenc 221, 223—225
 Szenteleky Kornél 111
 Szentessy Gyula 720
 Szentgyörgyi István 391
 Szentgyörgyi József 228
 Szentimrei Jenő 114—118
 Szentiványi Károly 693—694

- Szentjóni Szabó László 676, 704
 Szentpáli Mihály 616—617
 Szép Ernő 246, 251, 390, 648, 678
 Szépe György 398—399
 Szepessy Tibor 123, 540, 700
 Szepsi Csombor Márton 527, 539, 731
 Szer Antal 109, 111—114, 170, 414, 517—
 518, 677
 Szerémi György 378, 551
 Szerencsi Nagy István 482—483, 486, 490—
 491
 Szerno-Szolovjovics, N. A. 669
 Szigeti Gyula Mihály 493
 Szigeti Jenő 298
 Szigeti József filozófus 182
 Szigeti József irodalomtörténész 423
 Szigeti Kilián 543
 Szigligeti Ede 301—302, 391, 605, 705
 Sziklay Ferenc 404
 Sziklay László 145—146, 167, 250, 260, 404,
 407, 531—533, 540, 704
 Szilágyi Dezső 238, 369
 Szilágyi Ferenc (XIX. sz.) 621
 Szilágyi Ferenc 318—320, 322—323, 328, 510
 Szilágyi János György 546
 Szilágyi Loránd 696
 Szilágyi (Sylvanus) Márton 420, 427
 Szilágyi Mihály 467
 Szilágyi Pál 428
 Szilágyi Sámuel 482, 487—488
 Szilágyi Sándor 99, 130, 245, 327, 341—342,
 347, 350
 Szilágyi Sándor író, újságíró 320—321
 Szilágyi Tönkö Márton 428
 Szilassy Imre 45
 Szili József 182, 256
 Szinetár Miklós 642
 Szinnye Ferenc 282
 Szinnye József 54, 196, 226, 228, 298, 322,
 460, 483, 486, 660
 Szirmay Miklós 152
 Szyjkowski, M. 465
 Szkander bég (Castriota György) 219
 Szkhárosi Horvát András 552, 676
 Szlávik Ferenc 189
 Szobotka Tibor 246
 Szombathi János 491
 Szokratész 5, 429
 Szomory Dezső 518
 Szontagh Pál 125
 Szőke György 260
 Szörényi László 128, 259, 728
 Szóts István 243
 Szperanszkij 160
 Sztanyiszlavszkij, Konsztantyin Szergejevics
 644
 Sztárai Mihály 552
 Sztáray Albert 20
 Szujski, Józef 662—663, 666—667
 Szuromi Lajos 524
 Szüdi György 409
 Szűcs Jenő 3, 699, 704
 Szűcs László 119, 624, 626
- Szünkellosz, Mikhaél 400
 Szűts Dezső 237—239
 Szvorényi József 48
- Tabéry Géza 245
 Táborny Róbert 450
 Tacitus, Publius Cornelius 681
 Taillandier, Saint-René 662—663
 Taine, Hippolyte Adolphe 124
 Takács János 618—620
 Takács József 191
 Takács László 729
 Takáts Sándor 460
 Taksony fejedelem 101
 Tamás Attila 65, 394—396
 Tamási Áron 115, 676, 679, 722—723
 Tamássy József 391
 Tanay 648
 Táncsics Mihály 21, 23, 247
 Tannery, P. 417
 Tarján Tamás 114
 Tarnai Andor 181, 256—257, 259, 427, 540,
 699, 704
 Tarnowski 465—466
 Tasner Antal 60
 Taurellus, Nicolaus 246
 Taurinus, Stephanus 547
 Taxner Ernő 554
 Técsi Joó Miklós 224
 Téglás Tivadar 379
 Telekes Béla 360
 Teleki Ádám 155
 Teleki József 192—193, 433—444, 484, 486—
 488, 495
 Teleki László 227, 247, 435, 444, 512, 514,
 661, 678
 Teleki Lászlóné Ráday Eszter 485—486
 Teleki Mihály 44, 462
 Teleki Mihály, ifj. 702
 Teleki Pál 435
 Teleki Sámuel 474, 486
 Teleki Sándor 416
 Téli Iván 99
 Temesváry Pelbárt 527, 543, 551
 Tennyson, Alfred 383
 Terentius 53
 Tersánszky Józsi Jenő 393, 678, 718
 Teslér László 555—557
 Tessedik Sámuel 196
 Testi, Flavio 657
 Téli Takács József 579, 581
 Tétsi Zakariás 493
 Thackeray, William Makepeace 290, 605, 709
 Thaddaeus 134
 Thallóczy Lajos 365
 Thaly Kálmán 44, 147, 152—153, 156, 327,
 329, 351, 692—693
 Thanemar 103
 Theiner, A. 550
 Theodórosz Gazész 104—105
 Theophanész 105
 Theophülaktosz 101—102
 Thieghem, Philippe van 573

- Thienemann Tivadar 113
 Thiers, Louis Adolphe 20
 Thietmar 101
 Thordai János 731
 Thorwaldsen, Bertel 195
 Thou 430
 Thököly Imre 44—45, 146—147, 152, 190,
 329, 427—428, 432, 487, 493
 Thököly István 44
 Thuróczy János 232, 401—402, 526, 557—558
 Thurzó Gábor 27, 34, 36, 257, 403
 Thurzó György 45, 327, 688—689
 Thurzó Mária 45
 Thurzó Márton 214
 Thurzó Péter 214
 Thurzó Zsigmond 212—214, 217
 Thury Zoltán 638—639, 641
 Tiburtius, Himmelreich 686—687
 Tichy Ferenc 463—464
 Tichy István 463
 Tiepold 154
 Timár Árpád 55
 Timár Szaniszló 448
 Timkó Imre 99
 Timon Sámuel 190
 Tindal, Matthew 436
 Tinódi Lantos Sebestyén 378, 659, 675, 677
 Tisza Domokos 708
 Tisza Kálmán 313, 378, 603—604, 606—607
 Tisza Lajos 238
 Tóbiás Aron 721
 Tobruch Márton 216
 Tocqueville, Alexis Clérel comte de 16
 Toepke, Gustav 652
 Tokai Antal 329
 Toland, John 436
 Toldy Ferenc 20, 99, 157, 159, 170, 299, 318,
 322—324, 328, 330, 532, 544, 556—557,
 564, 566, 678, 681—682, 705
 Toldy István 245, 311, 316, 605—606
 Toll, F. 667—668
 Tolnai Dali János 222—225, 419
 Tolnai Gábor 180, 259, 434—435
 Tolnai F. István 224
 Tolnai János 213—216
 Tolnai Lajos 110, 182, 245, 313, 606—607
 676, 678, 706—712
 Tolnai Vilmos 332
 Tolsztoj, Lev 517, 640, 644, 680
 Tomasevszkij 160
 Tomori Pál 551
 Tompa László 115
 Tompa Mihály 245, 708
 Tompa Miklós 213
 Tompa Simon 217
 Tophaeus Mihály 424—426, 429—430
 Torbágyi Tiborné 491
 Tordai Zádor 419
 Torockai Máté 385—386, 389
 Tótfalusi Kis Miklós 402, 427, 676, 680
 Tóth Árpád 197—199, 254, 476, 478—481,
 518, 676, 678—679
 Tóth Dezső 162, 181, 565, 593, 596—597, 665
 Tóth Ede 642
 Tóth Gyula 483
 Tóth Kálmán 692
 Tóth Lőrinc 21
 Tóth Sándor 393
 I. Tóth Zoltán 186—187, 696
 Tömörkény István 238, 406—407, 453—457
 Török András 154
 Török Gábor 257, 397—398
 H. Török Györgyi 285
 Török Gyula 26—42, 722—723
 Török István 612—613, 616—618
 Török József 226
 Törs Kálmán 415
 Tözsér Árpád 407—408
 Traianus, Marcus Ulpius 11
 Trapesuntius 5—6
 Trattner Mátyás 496
 Traversari, Ambrogio 3
 Trefort Ágoston 16, 19, 629
 Trenck, Friedrich 50
 Trencsényi-Waldapfel Imre 179, 573
 Trócsányi Berta 223—225
 Trócsányi Zsolt 617
 Trubeckoj 160
 Turba, G. 682
 Turczel Lajos 403, 408
 Turgenyev, Ivan Szergejevics 160—161, 670,
 676, 709
 Túri György 677
 Turóczi-Trostler József 179, 419
 Túri Sámuel 493, 495
 Túrr István 367, 371—372
 Túrr Istvánné 371—372
 Twierdochlibowicz, Kazimierz 156
 Tzara, Tristan 117—118
 Tyutsev, Fjodor Ivanovics 260
 Udvarhelyi Mihály 225
 Uffer, Josef 660
 Ugoletto, Taddeo 12
 Ugrai László 217
 Ujejszki, Kornel 663, 665, 667
 Újházi Ede 297, 391, 649
 Újheli György 217
 Újlaki Miklós 716
 I. Ulászló 2, 422, 464—466
 II. Ulászló 10, 217, 232
 Unger Karolina 391
 Ungvári Tamás 181
 Urbino, Bartolomeo 214
 Usz János 689
 Uzoni Fosztó István 384
 Váczy János 225—228, 483
 Váczy Péter 695—698
 Vadianus, J. 547—548
 Vahot Imre 21, 54, 233
 Vaidinger 195
 Vajay Szabolcs 700
 Vajda György Mihály 231, 256, 540
 Vajda János 179, 182, 253, 307, 407, 476,
 478—481, 606, 675—676, 678, 708

- Vajda Júlianna 323
 Vajda Lajos 521
 Vajda Sámuel 497
 Vajdai Mihály 428
 Vajthó László 245
 Vak Bottyán → Bottyán János
 Választi György 386
 Valerius Maximus 226
 Valéry, Paul 383, 447
 Váli Mari 365—370, 374—375
 Valori, Filippo 12
 Valsue, János 215
 Vámbéry Ármin 99
 Váradai János 12
 Váradai Péter 11, 104
 Váradai-Sternberg János 156, 334, 340, 667, 674
 Várady Imre 52
 Várady Szabolcs 73, 83
 Várady Zsigmond 239
 Várday Ferenc 214, 216
 Varga Ilona 236—237
 Varga Imre 46, 122—123, 211, 256, 528
 Cs. Varga István 408
 Varga Jenő 121
 Varga József 181, 238, 257, 407, 623—624, 633, 637, 640, 721
 Varga László 246—247
 Vargyas Lajos 509, 523, 525
 Vargha Balázs 321, 509—512
 Vargha Kálmán 28—29, 35, 181, 246, 257—258, 407
 Vári Mihály 420
 Vári Rezső 99
 Varjas Béla 123, 146, 181, 256, 460, 540
 R. Várkonyi Ágnes 107, 147, 153, 156, 257—259, 701—703, 729
 Várkonyi Nándor 27, 250
 Váró Ferenc 621
 Városi György 696
 Varró János 114, 116—117
 Vas Gereben 285, 342, 705
 Vas Henrik 408
 Vas István 182, 592—594
 Vásárhelyi Judit 527
 Vásáry István 700
 Vasvári Pál 21, 343, 345—347
 Vay Ádám 106, 154—155, 326
 Vay Ádámné Zay Amma 106, 155
 Vay József 322
 Vay Júlianna 155
 Vay László 51
 Vay Miklós 322
 Vay Sándor 322
 Vay Sarolta 322
 Vázsonyi Vilmos 375
 Vécsey József 226
 Vécsey Mária 226
 Vécsey Pál 226
 Vécsi György 420
 Vedres István 406
 Vegetius, Flavius Renatus 496
 Végh Ferenc 382
 Végh György 719
 Vekerdi József 405—406, 543
 Verancsics Antal 682—683
 Veres András 121, 125, 128, 255—256, 623
 Veres Mihály 461
 Veres Péter 406—409, 531, 534—535, 679, 721
 Veress Endre 211, 214, 216—217, 654, 683
 Veress Miklós 730
 Verga, Giovanni 642
 Vergerio, Pier Paolo 1, 3—5, 129
 Vergilius, Publius 2, 140
 Verino, Ugolino 12
 Verlaine, Paul 521, 587, 678
 Vernet, Jacob 441—442
 Veronai Gábor 9, 551
 Veronese, Emilia 211—213, 216—218
 Verrocchio, Andrea del 11—12
 Vértes József 48
 Vértes Róbert 408
 Verseghy Ferenc 46—53, 413, 573, 676, 704
 Vészi Endre 409
 Vészi József 236, 366, 372, 374
 Vészi Margit 390
 Vettori, Piero 401
 Viardot, Polina 668
 Vidale, Luciana 211
 Vierheilig, F. X. 553
 Viëtor, Karl 572
 Víg András 241
 Vigh Ignác 49
 Vigny, Alfred de 676
 Vigotszkij 397—398
 Vikár Béla 236—237
 Villard de Honnecourt 58
 Villemain, A. F. 298, 300
 Villerius, Barthélemy 685—688
 Villon, François 85
 Vilmányi Libécz Mihály 676
 Vinogradov, V. 164—165
 Viollet-le-Duc, Eugène-Emmanuel 58
 Virág Benedek 53, 57, 558—561, 563, 573—574, 576
 Virágh László 659
 Visscher, Peter 687
 Viszota Gyula 659—660
 Vitányi Iván 398
 Vitéz János 4, 6—9, 104—105, 129—143, 466, 676
 Vitkovics Mihály 48, 574, 705
 Vitnyédy István 45, 483
 Vitnyédy János 45
 Vízaknai Briccius György 702
 Vnutsko Berta 298
 Voetius, P. 420—422
 Voetius, Gisbert 223, 423
 Voigt Vilmos 284, 399, 406
 Voinovich Géza 370, 599
 Volkmann, R. 135, 139
 Voltaire 49, 293, 433—434, 439—444, 677
 Volusius, A. G. 425
 Voss, Richard 363
 Vörös Imre 193

- Vörösmarty Mihály 21, 23, 25, 95–96, 126, 157, 159, 162, 166–168, 257, 270, 290, 300, 360, 392, 414, 476–481, 512, 554–598, 637, 659–667, 675–678, 704–706
 Vujicsics D. Sztoján 540
 Vukovich Sebő 344
- Wacha Imre 94
 Waetzoldt 56
 Wágner József 401
 Wagner, Richard 704
 Wahrmann Ernő 371
 Wahrmann Mór 371
 Waldapfel József 47–48, 177, 180, 182–183, 391, 587–593, 595–596, 598
 Wallesz Jenő 375
 Walter mester 102
 Wántza Mihály 391
 Warren, Austin 397
 Wasylewski, St. 665
 Watteau, Antoine 520–521
 Weber Antal 181, 235, 471, 703–706
 Weber, Max 120, 625–626
 Węgliński, Leon 666
 Weilenbeck József 297, 301
 Weinberg, Bernard 400
 Weisberger, Jean 539
 Wekerle Sándor 375
 Welcker, Karl Theodor 16
 Wellek, René 384, 497
 Wellington, Arthur 20
 Wellmann Imre 354, 729
 Wendelin, F. M. 424
 Wenzel Gusztáv 551, 682
 Weöres Sándor 174, 246, 394, 539, 713–714, 719
 Wesselényi Ferenc 44–45, 487
 Wesselényi Ferencné Szárkány Anna 460
 Wesselényi István 701–702
 Wesselényi Kata 489
 Wesselényi Miklós 391, 512–513, 515–516, 580–581, 592
 Weszprémi István 483, 677
 Widukind 104
 Wiesciowski, F. R. 663
 Wilde, Oscar 113
 Winckelmann, Johann Joachim 57
 Wiśniowiecka 152
 Wiśniowiecki, J. A. 147–148, 154–155
 Wittfogel, Karl August 499
 Wittkower, R. 547
 Wittola 50
 Wodiáner 692
 Wolff, Christian 435, 440, 443
 Wolleb, Emmanuel 433
 Woodcock, Katharine 300
 Woolf, Virginia 723
 Worafka, Josef 692–693
 Wordsworth, William 676
 Wranich Izidor 615
- Xantopulosz 104
 Xenophon 5–6
- Yartin (Nyitrai) J. 451
 Yates, Frances A. 655
 Yolland, Arthur B. 223
 Young, Edward 52–53, 572
- Zádor Anna 54–55, 60
 Zalan Vince 241
 Zaleski, B. 667
 Zalka, B. de 552
 Zarubin-Csika, Ivan Nyikiforovics 336, 339
 Zawisza 465
 Zelk Zoltán 409
 Zemplén Jolán 424
 Zempléni Árpád 720
 Zénon 421
 Zerkovitz Béla 243
 Zichy Fanny 195
 Zichy János 375–376
 Zichy Ödön 342–344
 Ziegler, Wilhelm 195
 Zieliński, Stanisław 661, 665
 Zilahi András 420
 Zilahy Imre 334
 Zilahy József 483
 Zilahy Károly 293, 605
 Zilahy Lajos 518
 Zilahy Sámuel 483
 Zilai Sámuel 482–498
 Zilberstejn, I. 668
 Zimmermann 473
 Zissman 473
 Zitta 93
 Zmaj, Jovan Jovanović 249
 Zola, Emile 367, 410, 641
 Zólyomi Mihály 217
 Zolnai Béla 179, 406
 Zolnay Pál 244
 Zoltai Dénes 182
 Zoltai Lajos 237
 Zónarasz 105
 Zoványi Jenő 223–225, 419, 425
 Zöldhelyi Zsuzsa 337
 Zrínyi Ilona 427–428, 487
 Zrínyi Miklós 123, 146–147, 218–225, 227, 482–498, 527, 538, 676–677, 705
 Zutyisz, J. 190
 Zweig János 702
- Zsák J. Adolf 461
 Zsámboki János 246, 650
 Zsigmond király 1–5, 11, 401, 697
 Zsigmond Ferenc 281–282, 298, 342–343
 Zsilinszky Mihály 351
 Zsilka Tibor 725–727
 Zsirkay János 238
 Živković Dragiša 351
 Zsófia főhercegnő 514
 Zsukovszkij, Vaszilij Andrejevics 165

A KERESZTESHAD ESZMÉJE ÉS A MÁTYÁS-MÍTOSZ

1480-ban egy Mátyáshoz írott ajánlólevélben azt olvashatjuk, hogy a görög ókor filozófusai, költői, szónokai, történetírói annyi évszázad fényessége után a dühöngő török igájában kénytelenek sínylődni, s ezáltal a tudományok, valamint a bölcsesség égi fényei a límbusba, sőt annál is rosszabb helyre kerültek. Majd így folytatódik a szöveg: „És miként az egykor a límbusban vesztelő ama régi szentek a Messiást, úgy hívják ezek a nyomorult bölcsék örökös hangos kiáltással Mátyást, mint megváltó Mátyást, hogy őket a límbusból, vagy inkább a pokolból a fényre és életre visszavezze.”¹ A magyar humanista uralkodónak az alvilágba taszított görög bölcsék leendő felszabadítójaként, megváltójaként való feltüntetését hajlamosak lennénk a szokásos humanista hízelgés megnyilvánulásának tekinteni, ha nem tudnánk, hogy jelen esetben nem Mátyás hódolójának egyikéről van szó, hanem az olasz humanizmus egyik legnagyobbjáról, a reneszánsz neoplatonizmus fejedelméről, Marsilio Ficinóról. Levelei harmadik és negyedik könyvének élén áll az idézett ajánlás, s a kézirat ma is megvan mint a Bibliotheca Corviniana egyik fennmaradt becses darabja.² Szemben a Mátyást dicsérő humanisták seregével, Ficinót semmiféle személyes vagy anyagi érdek sem készítette Mátyás ilyen felmagasztalására, soha semmi adományban nem részesült a magyar király részéről, s annak sincs semmi jele, hogy ilyesmire számított volna.³ Szavait ezért akkor értelmezzük helyesen, ha belőlük az olasz humanizmus vagy legalábbis az olasz humanisták egy vezető csoportja Mátyással szembeni elvárását olvassuk ki. Vajon minek köszönhető, hogy az olasz humanisták körében egy ilyen program vagy inkább mítosz kialakult? Leegyszerűsítésként a kérdést, ha csupán a király gazdagságára, mecénáskodására, műveltségpártolására gondolnánk. Hiszen a Mátyás-mítosz csak egy folyamat betetőzése; a csúcspontja annak az érdeklődésnek és érdekeltségnek, amely a humanisták részéről a XV. században Magyarországra illetve egész Közép-Európa iránt megnyilvánult.

Pedig ez a Közép-Európa a XV. század derekán Itáliából nézve még barbár földnek számít; nemcsak Magyarország, de Ausztria, Csehország, Lengyelország éppenúgy. Európának ebben a térségében idegen még a studia humanitatis eszménye és gyakorlata. Pier Paolo Vergerio, aki 1418 óta mint Zsigmond császári referendariusza Budán élt, egyre inkább felhagyott irodalmi működésével, egy kivételével el is veszték Magyarországon írott művei,

¹ „Et quemadmodum veteres illi sancti quondam in lybno iacentes Messiam, sic et hi sapientes Mathiam, quasi Messiam Mathiam miseri perpetuo clamore vociferantur, qui eos a lybno, vel potius ab inferis, in lucem vitamque restituit.” Eugenius ÁBEL — Stephanus HEGEDŰS: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapest 1903. 272.

² Csaba CSAPODI: *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest. 1973. 219–220.

³ HUSZTI József: *Platonista törekvések Mátyás király udvarában, Minerva 1924–1925*. — A tanulmány olasz kiadása fejlettebb és bővebb változatot nyújt, ezért a — továbbiakban is — ez utóbbinak a lapszámaira hivatkozom: Giuseppe HUSZTI: *Tendenze platonizzanti alla corte di Mattia Corvino*. „Giornale Critico della filosofia italiana”. 1930. 232.

itáliai barátaival is jórészt megszakadtak a kapcsolatai.⁴ Az 1442-ben, a III. Frigyes titkáráként Ausztriába költöző Enea Silvio Piccolomini pedig alig győzött panaszkodni a barbár környezetre, állandóan hazavágyódott, a Tomiba száműzött Ovidius sorsát élte át, és keserűen írta: „Ausztriában esztelenség Rómát keresni, akárcsak a magyaroknál Platon felől érdeklődni.”⁵ De nem kellett ahhoz olasznak lenni, hogy egy humanista társtalannak érezze magát Közép-Európában, ugyanez volt a sorsa Janus Pannoniusnak is, aki 11 éves itáliai távollét után amiatt panaszodik, hogy ez a barbár föld barbár szóra szoktatja őt, és ha Vergilius vagy Cicero jönnének ide, ők is megnémulnának.⁶

Miért jönnek akkor mégis? A magyarázatot Közép-Európa XV. századi történeti—politikai adottságai szolgáltatják. Minden elmaradottság ellenére ugyanis, Közép-Európa a középkor végén Európa egyik legdinamikusabban fejlődő zónája. A XIV. században erős új dinasztiák hatalma jön létre és szilárdul meg valamennyi itt levő országban: Csehországban a Luxemburgok, Ausztriában a Habsburgok, Magyarországon az Anjou-k, Lengyelországban a Jagellók. Sőt, sorozatos kísérletek történnek a közép-európai államok nagyobb egységbe való összefogására. Állandó jelenség, hogy valamelyik ország uralkodója több más koronát is magáénak vallhat. Először egy rövid ideig tartó magyar—lengyel unió jön létre Nagy Lajos uralkodása végén; azután Luxemburgi Zsigmond egyesíti a magyar és a cseh koronát; utána veje, Habsburgi Albert kezében összpontosul Ausztria, Csehország és Magyarország uralma. 1440-ben ismét magyar—lengyel perszonálunió következik Jagelló Ulászló vezetése alatt, de a várnai csata után megint a vele versengő Habsburg-ház sarja ül a magyar trónon. Hunyadi Mátyás a Jagellókkal osztozik Csehországon, és élete végén Ausztriát is birtokba veszi. Az ő halála után pedig ismét Habsburgok és Jagellók, illetve a mögöttük álló erők versengésének a színtere Közép-Európa, míg végül a főhatalom évszázadokra a Habsburgok kezébe kerül.

A dinasztiák egymással versengtek, de ebben a folyamatban nem a dinasztiák törekvése volt a legfontosabb, hanem a közép-európai országok egymásra utaltsága, aminek számos — itt nem részletezhető — gazdasági és politikai oka volt, nem utolsósorban a török elnyomulással szembeni védekezés parancsoló szükségessége. Hogy végül egy több országot magába foglaló tartós birodalom éppen a Habsburgok vezetése alatt szilárdulhatott meg, az nem annyira e térség belső fejlődéséből, adottságaiból következett, hanem külső tényezőknek volt köszönhető, így a burgundi örökségnek, valamint a Fugger-tőke támogatásának. A XV. században azonban a kérdés egyelőre még teljesen nyitott volt.

A közép-európai hatalmi koncentrációt, valamint e zónának a nemzetközi politikában való fontosságát erősen növelte az a körülmény, hogy a XIV. század óta a német—római császárság központja, a császár székhelye mindig valamelyik közép-európai állam fővárosában volt. Először Prágában IV. Károly alatt, a XV. század elején Budán Zsigmond személye folytán, majd a század második felében Bécsben, a Habsburgok székhelyén. Minthogy a nemzetközi politikának két legfőbb exponense és irányító tényezője egészen a XV. század második feléig még változatlanul a pápa és a császár maradt, a császárok közép-európai székhelye már önmagában is a nemzetközi politika előterébe tolta Európának ezt a térségét.

Mindezen felül hamar tudatosodott, hogy ez a terület a nyugati kereszténység egyik különösen exponált veszély-zónája. Mégpedig kettős értelemben: délen a török nyomult előre, megsemmisítve a balkáni országok keresztény civilizációit és elnyeléssel fenyegetve a közép-

⁴ HUSZTI József: Pier Paolo Vergerio s a magyar humanizmus kezdete. FK 1955. 524—528.

⁵ HUSZTI József: Aeneas Sylvius humanista törekvései III. Frigyes udvarában. EPhK 1919, 231—232. — „In Austria vero dementis est querere Romam, aut Platonem apud Hungaros vestigare”: Fontes Rerum Austriacarum. II. Abt. Dipl. et Acta LXI. 152.

⁶ „Ad Galeottum Narniensem”: Janus Pannonius munkái latinul és magyarul. Kiad. V. KOVÁCS Sándor. Bp. 1972. 242—245.

európai katolikus országokat; Közép-Európa szívében, Csehországban pedig létrejött és átmenetileg fényes szellemi és katonai diadalokat könyvelhetett el magának a huszita eretnekiség. A modern történetírás természetesen teljesen különbözőképpen értékeli az európai civilizációt veszélyeztető török hódítást, illetve a reformációt előkészítő, a nemzeti fejlődést és társadalmi haladást elősegítő huszita forradalmat. A kor tudatában azonban, s különösen azokban az országokban, melyeket a keresztény Európa egységét fenyegető két veszély egyelőre nem érintett, így Itáliában is, a török és a huszitizmus egy szintre került, egyaránt mint az igaz hit két különböző, de egyformán veszélyes ellensége tudatosult.⁷ Ez a kettős fenyegetettség tette újra időszervé a keresztesháború eszméjét, ami pedig az ország geopolitikai fekvésénél fogva központi szerephez juttatta Magyarországot. A folyamat Zsigmond uralkodása idején kezdődött. Ő kezdett el egy hosszú ideig tartó, két fronton vívott harcot a kereszt jegyében. Nem sok eredménnyel, mert a török elleni kereszteshadjárat már 1396-ban Nikápolynál összeomlott, a félelmetes katonai erőt képviselő cseh husziták pedig egymás után aratták diadalaikat Zsigmond keresztesei felett.

A kereszteshadjárat eszméje a XV. században már merőben anakronisztikus, s éppen ezért eredményre nem is vezethetett. Mégis, a középkori és a humanista gondolkodás közti átmenet, átváltás folyamatában fontos tényezővé vált: a humanizmus kibontakozásának egyik útegyengetőjévé lett. Az igaz hit védelmének célkitűzése mellé lassan kezdett ugyanis felnyomulni az európai civilizáció, a kultúra, a humanitás védelmének, az értük vívott küzdelemnek az eszméje. Bizánc fenyegetettsége idején, majd eleste után a török visszaszorítása nem csupán keresztény országok felszabadítását — a Szentföld felszabadításáról már régen nincs szó —, hanem legalább ilyen mértékben az európai kultúra bölcsőjének és a humanizmus által felfedezett görögységnek a megmentését jelentette.⁸ Ha kevésbé hangsúlyosan is, ilyesféle gondolat nem hiányzott a huszitizmussal való szembenállás gondolatköréből sem, hiszen a latin kultúrával tudatosan szembeforduló és a humanizmus korai mozgalmaitól elszigetelődő huszitizmust a XV. századi humanisták nemcsak a hit, hanem a „humana civilitas” ellenfelének is tekintették.

A két ellenség elleni harc kettős — keresztény és humanista — célkitűzése volt az a vezérmotívum, amely egyrészt a Rómába visszatért pápaság, másrészt a kibontakozó olasz humanizmus figyelmét Közép-Európa felé fordította. Mind a Szentszék, mind pedig a humanisták, a kettő pedig gyakran ugyanazt jelentette, egyaránt érdekeltek lettek abban, hogy Közép-Európában erős hatalom jöjjön létre, mely bástyájává válik a nyugati kereszténységnek és az antik forrásokhoz visszatért európai kultúrának minden fenyegetéssel szemben. Zsigmond uralma idején a magyar királyi központ állt az előtérben, ekkor fordulnak meg magyar földön az első humanisták: Branda Castiglione, Filelfo, Ambrogio Traversari, Vergerio stb.⁹ Az egy Vergeriót kivéve, többnyire csak rövid politikai küldetésben járnak itt, s megjelenésük nem alkot még összefüggő folyamatot. Zsigmond után az érdeklődés megoszlik: Enea Silvio a Habsburgok érdekében dolgozik, később Filippo Buonaccorsi más néven Callimachus Experiens a Jagellók politikájának a szószólója, sokan mások pedig a Hunyadiak ügyét támogatják. Mégis valamennyien, ha ellentétes érdekeket képviselnek is, egyformán az egyre inkább humanista színezetet öltő christiana res publica képviselői, és csupán az a különbség

⁷ Hasonló megfigyelésre jutott SZÜCS Jenő: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága. LK 1972. 220.

⁸ Vö. KÁRDOS Tibor: A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában. Száz 1950. 156—157.

⁹ HORVÁTH Henrik: Zsigmond király és kora. Bp. 1937. 69—100. — TINO FOFANO: Rapport tra Italia e Ungheria in occasione delle legazioni del Cardinale Branda Castiglioni (1350—1443). „Venezia e Ungheria nel Rinascimento”. Firenze 1973. 67—78. — APRÓ István: Ambrogio Traversari Magyarországon. Szeged 1935. — HUSZTI, Vergerio 521—533.

köztük, hogy más-más dinasztia, illetve állam vezetésével remélik a közép-európai erők egyesítését a kereszténység és a humanizmus érdekében. A három rivális közül a XV. század második felében az olasz humanisták nagy többsége végül is Magyarországra, pontosabban a magyar királyra, Hunyadi Mátyásra szavazott, bizalmát belé vetette. Egy rövid időre ő lett a barbárság elleni küzdelem reménysége. Kísérjük végig ennek a mítosznak a fejlődéstörténetét.

Közép-Európában a humanizmus két igazi úttörőjének, Pier Paolo Vergeriőt és Enea Silvio Piccolominit tekinthetjük. Ők azok, akik ezen a barbárnak tekintett földön először próbálták meghonosítani a studia humanitatis. Erőfeszítésük a kudarcok és csalódások ellenére sem volt hiábavaló, vetésük lassan beérett. A kutatás joggal tételezi fel, hogy Vergerio nyerte meg a humanizmus ügyének Vitéz Jánost, az első magyar humanistát. Együtt dolgoztak Zsigmond kancelláriájában, Vergerio gyakran élvezte Vitéz vendégszeretetét, és erősen gyanítható, hogy könyvtárát is Vitéz szerezte meg, megvetve ezzel az első magyarországi humanista könyvtár alapjait.¹⁰ Az 1540-es években Vitéz püspökségének székhelyén, Nagyváradon alakul ki az első közép-európai humanista kör, magyarokból, horvátokból, görögökből, lengyelekből, elindítva a magyar humanizmus büszkeségének, Janus Pannoniusnak a pályáját. Enea Silvio ugyan hasztalanul próbálta III. Frigyet az irodalom és a humanista kultúra ügyének megnyerni, és öccse, V. László számára is — ennek korai halála miatt — hiába írta meg *Tractatus de liberorum educatione* (1450) című nevelési kézikönyvét, eszméi és művei mégis lassan ismertté váltak szerte Közép-Európában. Visszhangra találtak különösen a bécsi kancelláriában, valamint a bécsi egyetemen, ahol 1445-ben nagy feltűnést keltő antiskolasztikus beszédet tartott és ahol az 50-es évek elejétől kezdve megkezdődött a latin auktorok humanista szellemű oktatása, amiben a kor két nagy német csillagásza, Peurbach és Regiomontanus is részt vett.¹¹ A közös humanista célok jegyében még ellenfelével, Vitéz Jánossal s annak unokaöccsével, Janus Pannoniusszal is szívélyes kapcsolatai alakulnak ki.¹² Vitéz váradi udvarának vonzáskörébe került, s később Vitéz számára dolgozott a bécsi csillagász, Peurbach is.¹³

A Magyarországon és Ausztriában lassan sarjadni kezdő humanizmus kezdetől fogva összekapcsolódott a kereszteshadjárat eszméjével, illetve a hitetlenek (törökök) és az eretnekek (husziták) elleni küzdelemmel. Vergeriőről tudjuk, hogy részt vett Prágában a huszitákkal folytatott vitákban, a Habsburgok szolgálatában álló Enea Silvio kezdetől fogva érdekelt volt a cseh kérdésben, s később — mint pápa — a török elleni kereszteshadjáratot tekintette legfőbb céljának. A mindkettejünkkel szoros kapcsolatban levő Vitéz János pedig annak a Hunyadi Jánosnak volt a bizalmi embere, majd kancellárja, aki a török elleni kereszties vállalkozások ünnepe volt az 1440-es és 50-es években.

Az ekkor meginduló kereszteshadjáratok programját a korai humanizmus egyik legnagyobb alakja, Nicolaus Cusanus proklamálta a bázeli zsinaton. Egyidejűleg megkezdődtek az erőfeszítések a nyugati és a keleti egyház uniója érdekében, hogy a kereszténység együttes erővel és egységben vehesse fel a harcot a török ellen. Az unió s zinat, melynek színhelyéül eleinte Zsigmond székvárosa, Buda is szóba került, majd az unió létrejötté 1439-ben elodázhatatlanná tette a keresztesháború megindítását a nyugati kereszténység számára. Ekkor jött Magyarországra pápai legátusként a keresztesháború fanatikus szószólója, Giuliano

¹⁰ HUSZTI, Vergerio 529–530, 532–533.

¹¹ HUSZTI, Aeneas 288. — Sven STELLING—MICHAUD: Quelques remarques sur l'histoire des universités à l'époque de la Renaissance. „Les universités européennes du XIVe au XVIIIe siècle”. Genève 1967. 75–76.

¹² FRAKNÓI Vilmos: Vitéz János esztergomi érsek élete. Bp. 1879. 125–130. — HUSZTI József: Janus Pannonius. Pécs 1931. 36–39.

¹³ NAGY Zoltán: A Nap diadala a Mátyás Kálvária talapzatán. FK 1968. 441–447.

Cesarini, aki nemsokára életével fizetett azért, mert belehajszolta az egyesült keresztény sereget a várnai katasztrófába. A magyar történelemben maga után rossz emléket hagyó Cesariniról azonban tudnunk kell, hogy egyike volt a humanizmus korai képviselőinek. Tanítványa és pártfogoltja volt Zsigmond legfőbb szentszéki szövetségesének, az óbudai egyetemet 1410-ben újjászervező s a konstanzi zsinatot előkészítő Branda Castiglione-nak; ő viszont Cusanust mondhatta tanítványának, s barátai közé számított Poggióval az élen egy sor jeles humanista író. Mikor 1419-ben Branda Castiglione társaságában először járt Magyarországon, a husziták elleni harcban volt érdekelve, akárcsak a 30-as években a bázeli zsinaton. Ezzel teljes összhangban vállalt 1443-ban szerepet a másik fronton, a törökkel szemben.¹⁴ De emellett, budai időzése alatt, állandó baráti kapcsolatot tartott a néhány Közép-Európában tevékenykedő humanistával: Enea Silvio állandó levelezésben állt vele, neki panaszolva el honvágyát; Vergerio pedig 1444. május 3-án Budán kelt végrendeletében őt bízta meg annak végrehajtásával.¹⁵ Bár a keresztesháború ügyében balkezesen járt el Cesarini, a török elleni egyetemes harc eszméjének nem csekély szolgálatot tett azzal, hogy segítette Bessarion pályafutásának kibontakozásában.

A XV. század derekán úgyis, mint görög hazafi, Bessarion lett a török elleni küzdelem talán legnagyobb hatású és legkövetkezetesebb európai szószólója; a törökkel szembeni védelemben legelső sorban érdekelt Magyarország szempontjából az ő személye ezért elsőrendű fontosságú. De kiváltképpen a magyar humanizmus szempontjából, minthogy a kereszties háború gondolatát ő kapcsolta a legszorosabban egybe a görög civilizáció megmentésének gondolatával. Ezen a ponton pedig szervesen össztalálkozott a török elleni keresztieshad gondolata és a Bizáncban újjászülető neoplatónizmus. A firenzei unió zsinaton a radikális neoplatónizmus elszánt hirdetője, Gemistos Pléthon, valamint Cesarini és Bessarion szoros baráti kört alkottak.¹⁶ A görög neoplatónizmus, melynek új életre kelésében a török veszélynek nem csekély része volt, valamint a nyugati keresztiesháború-gondolat ennek a baráti körnek a beszélgetésein találkozott igazán össze, s vált azután Bessarion tevékenységének kettős vezérmotívumává. Ő védte meg később Pléthont és a platónizmust Trapesuntius ortodox támadásaival szemben, és ő lépett Cesarini örökébe a keresztiesháború propagálásában. Bibornokká való kinevezése is legfőképpen Cesarini szorgalmazásának az eredménye volt, ő viszont neki ajánlotta egyik legkorábbi latin fordítás-gyakorlatát, Xenophon platónista-szellemű Szokratész-apológiáját, a *Memorabilia*-t.¹⁷ Természetesen a keresztiesháborút proklamáló és egyúttal a középkori nyugati platónizmus örökségét továbbadó Cusanusszal is szoros kapcsolatba került, s mikor lefordította Arisztotelész *Metafiziká*-ját, egy másolatát neki ajándékozta.¹⁸

Magyarországon sohasem járt Bessarion. Magyarország fontosságát a török elleni harc és Görögország hiába remélt felszabadítása szempontjából azonban hamar felismerte. Erről tanúskodnak a török elleni összefogásra buzdító beszédei. Ezeknek a sorát az Enea Silvio Piccolomini, azaz akkor már II. Pius pápa által összehívott mantovai kongresszuson 1459-ben elmondott beszéde nyitja meg. Felszólalása közvetlenül a pápát követte, ő utána viszont rögtön Mátyás követe, Hangács Albert csanádi püspök beszélt, az előtte szólóhoz hasonló szellemben.¹⁹ Mikor a sikertelen kongresszus után II. Pius a kardinálist legátusként Német-

¹⁴ Cesarini életére lásd Robert C. JENKINS régi monográfiáját: *The last Crusader: or the Life and Times of Cardinal Julian, of the House of Cesarini*. London 1861. — Egykorú életrajza Vespasiano da BISTICCI-nél: *Le vite* I. Ed. Aulo GRECO. Firenze. 1970. 137—158.

¹⁵ HUSZTI, Aeneas 100—101. — HUSZTI, Vergerio 531.

¹⁶ Ludwig MOHLER: *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann*. I. Paderborn 1923. 112.

¹⁷ I. m. 208, 253.

¹⁸ I. m. 283—284.

¹⁹ Biblioteca Vaticana, Cod. Ottob. Lat. 905. 31r—34v. Vö. HUSZTI, *Minerva* 1924. 169.

országba küldte a német fejedelmek megnyerésére, németországi beszédeiben Pannónia sorsa mint argumentum egyre nagyobb hangsúllyal került előtérbe. A nürnbergi birodalmi gyűlés résztvevőit 1460-ban arra figyelmeztette, hogy 20 évvel azelőtt a magyarok sem fogták még fel a veszedelem nagyságát, de azóta, hogy már a nyakukon a török és országukat pusztítja, megtanulhatták. Ne akarják a németek, hogy — mondja egy másik beszédében —, veszni hagyva a magyar királyságot, nemsokára ők tanulják meg mit jelent, ha a török a határaikon áll. Bár szavai a németekhez szóltak, szavak helyett fegyvert követelő exhortációi és az a nagy hangsúllyal hirdetett óhaja, hogy „vivet Pannoniae regnum. Viget regni robur!” a magyarokra sem lehettek hatástalanok.²⁰

Annak ellenére, hogy egyetlen adat sem tanúskodik Bessarion és a magyar humanisták közvetlen, személyes érintkezéséről, ami valószínűleg a megfelelő források hiányának tulajdonítható, a magyar humanizmus korai időszakában lépten-nyomon beleütközünk e nagy latinná lett görög humanista inspiráló szerepébe, közvetlen vagy közvetett ismeretébe. Így például őrá vezethető vissza, hogy az egyházatyák közül a magyar humanisták érdeklődése leginkább Basilius felé fordult. Ismeretes, hogy a firenzei zsinaton milyen nagy szerepet játszott Basilius *Contra Eunomium* című munkája egyik helyének az értelmezése, és hogy éppen Bessarion volt az, aki konstantinápolyi könyvtárakban összegyűjtötte a vitatott mű mennél több másolatát.²¹ Ő maga is megpróbálkozott Basilius-fordítással (*De nativitate Domini*), és ő serkentette Trapesuntiuszt a már említett Basilius-műnek, valamint egy — ugyancsak az eretnekek ellen írt — másik munkájának (*Ad Amphiloichium*) a lefordítására, melyek elé azután ő írt IV. Jenő pápának címzett előszót.²² Talán a kardinális ösztönzésének is része volt abban, a magyar családi kapcsolatok mellett, hogy Trapesuntius ezeket a műveket megküldötte Magyarországra, a *Contra Eunomium*-ot Vitéz Jánosnak, az *Ad Amphiloichium*-ot pedig Janus Pannoniusnak.²³ Jellemző, hogy a Janus Pannoniusnak írott ajánlásban Trapesuntius amellett, hogy dicséri a latinban és a görögben egyaránt „eruditissimus” pécsi püspököt, különösen kiemeli, hogy a vallást és az irodalmat ő „in ore et faucibus infidelium”, vagyis a törökökkel határos területen védelmezi.²⁴ Az sem lehet talán véletlen, hogy midőn 1473-ban megindul Budán az első nyomda működése, az — egy nemzeti tárgyú mű, a *Chronicon Budense* megjelenetése után — második termékként éppen Basiliusnak a költőkről szóló munkáscskáját (*De legendis poetis*), valamint Xenophon *Memorabiliáját* adta közre, igaz nem Bessarion hanem Leonardo Bruni fordításában.²⁵

122
Alighanem Bessarion törökellenes célzatú Démoszthenész-fordítása, melyet később belefoglalt *Orationes ad principes de bello in Turcas decerfendo* (1471) című munkájába, volt Janus Pannonius példaképe Démoszthenész egy másik oratiójának lefordításakor. Hiszen — mint Janus írja — ezt a beszédet azért fordította le, „mert nagyon találónak látszott a mostani keresztény—török viszonyokra”.²⁶ Közvetve vagy közvetlenül Bessarion lehetett Janus Pannonius révén a magyarországi platonizmus első szakaszának az inspirálója is. Nem tudjuk pontosan, hogy mikor kezdett a magyar költő a platóni filozófiával foglalkozni. Talán 1458. évi firenzei látogatásakor kaphatta az ösztönzést, amikor megismerkedett a görög filozófiát tanító Johannes Argiropülossal s hallgatta is előadásait. „Nagyon tetszett neki messer Giovanni tudománya” — állítja ezzel kapcsolatban Janusról az emlékezeit író Ves-

²⁰ MOHLER, Bessarion III. Paderborn 1942. 382, 384—385, 393.

²¹ I. m. I. 147, 206.

²² I. m. I. 252—253.

²³ HUSZTI, Tendenze 14—15. — Vö. HUSZTI, Janus 247—248.

²⁴ ÁBEL Jenő: Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon. Bp. 1880. 201.

²⁵ RMNy I. 1. sz. — A kiadvány platonista jellegére már HUSZTI is felfigyelt: Tendenze 17—18.

²⁶ MOHLER, Bessarion I. 416—417. — HUSZTI, Janus 253.

pasiano da Bisticci.²⁷ Argiropulosz és Bessarion kapcsolata közismert, hiszen a görög tudóst a firenzei tanszékre éppen Bessarion római környezetéből hívatta meg az a Donato Acciaiuoli, akit Janus szintén felkeresett.²⁸ Bizonyára Janusnak köszönhető a kapcsolat megteremtése Argiropulosz és Vitéz között is, aminek emléke, hogy a görög professzor Vitéznek ajánlotta egyik Arisztotelész-fordítását, a *De coelo*-t, nyilván értesülve a magyar főpap csillagászati érdeklődéséről.²⁹ S bizonyára az 1458. évi találkozásnak köszönhető Mátyásnak az a későbbi kísérlete, hogy Argiropuloszt Magyarországra hívja.

Bessarionnak csak 1469-ben megjelenő, de feltételezhetően már az 1450-es évek végén érlelődő fő munkáját, az *In calumniatorem Platonis*-t Janus ekkor még nem ismerhette meg, de feltétlenül hallania kellett már a kérdés körüli eszmecserékről.³⁰ Magyarországra hazatérve mindenesetre elkezdett Platónnal foglalkozni, sőt 1465-ben, mint Bisticcitol tudjuk, már Plotinot kezdte el fordítani — 20 évvel Ficino előtt.³¹ 1465 egyébként Janus itáliai követjárásának az éve, amikor újból találkozhatott személyesen az olasz humanizmus legkiválóbbjaival, köztük ismét Argiropuloszsal, s ha előbb nem, akkor most ismerkedett meg személyesen Ficinóval. A Ficinóval kialakult barátság és eszmeközösség jele, hogy a következő évben Janus megküldte elégiáinak gyűjteményét Ficinónak, a kötet végére helyezve egyik legszebb költeményét, a *De animam suam* című tisztán platónista ihletésű elégiáját. Erre érkezett válaszul a következő évben Ficino *Symposion*-kommentárja, Janusnak ajánlva. Ez az ajánlás a platónizmus további terjesztésére fölszólító propagandairat, mely arra buzdítja Janust, hogy amiként ő honosította meg a Duna mellékén a múzsákat, úgy ő vigye oda Platón-t is elsőként.³²

1465-ben Janus fő úticélja Róma volt. Bessarion az ő ott-tartózkodása idején Viterbóban gyógyíttatta magát, s ezért nem tudjuk, Janus találkozott-e vele. Környezetével, s elsősorban egyik legközelebbi hívével, Jacopo Ammannatival, a magyar humanista és egyházi körökkel jó kapcsolatot tartó bíborossal azonban bizonyára.³³ Különben érthetetlenek volnának a pozsonyi egyetem alapításának körülményei. Ismeretes, hogy Janus római küldetésének egyik célja az egyetem alapításához szükséges pápai jóváhagyás volt. Nem árt utalnunk rá, hogy az ez irányú előterjesztésben az egyetem alapításának egyik céljaként Mátyás a vallás védelmére alkalmas személyek kiképzését jelölte meg, nyilvánvalóan huszitaellenes értelemben, amit az is igazol, hogy az egyetem a Csehországhoz legközelebb eső jelentős magyar városban, Pozsonyban alakult meg.

Bessarion szerepét az egyetemek humanista irányú fejlesztésében a magyar humanisták jól ismerhették. Tudjuk, hogy midőn V. Miklós pápa őt legátusként 1450-ben Bolognába küldte, néhány éves ott-tartózkodása alatt sikerült a korábban hanyatlásnak indult híres egyetemet újra felvirágoztatnia. 1460. évi bécsi tartózkodásakor pedig az ottani egyetemen segített a studia humanitatis pozícióit megerősíteni. Ő vette rá például Regiomontanust arra, hogy tanuljon meg görögül és fordítsa le Ptolemaiosz eredeti szövegét.³⁴ Nem volna tehát meglepő, ha bizonyítani tudnánk, hogy a magyarok az új egyetem alapításakor a kar-

²⁷ HUSZTI, i. m. 177. — „Molto gli piacque quella dottrina di messer Giovanni”: V. da BISTICCI, id. kiad. 330.

²⁸ Giuseppe CAMELLI: Giovanni Argiropulo. Firenze 1941. — Eugenio GARIN: Donato Acciaiuoli cittadino fiorentino. „Medioevo e rinascimento”. Bari 1954. 235—279.

²⁹ ÁBEL, Adalékok 170—172.

³⁰ MOHLER, Bessarion I. 358—365.

³¹ V. da BISTICCI, id. kiad. 333.

³² HUSZTI, Tendenze 26—29. — Giuseppe HUSZTI: La prima redazione del „Convito” di Marsilio Ficino. „Giornale Critico della Filosofia Italiana”. 1927. 68—71. — HUSZTI, Janus 248—249, 258.

³³ HUSZTI, Janus 237. — Ammannatiról lásd Giuseppe CALAMARI: Il confidente di Pio II. Card. Iacopo Ammannati-Piccolomini (1422—1479). I—II. Roma—Milano 1932.

³⁴ MOHLER, Bessarion I. 263—264, 300.

dinálístól kértek tanácsot. Erre sajnos nincsen adatunk, az azonban tény, hogy a működését 1467-ben megkezdő új egyetem neves tanárai egytől egyig Bessarion környezetéből kerültek ki. Innen jött Magyarországra az időközben Bessarion által Rómába hívott Regiomontanus, a szintén ott tartózkodó Martin Bilica, magyarul Ilkus Márton, lengyel csillagász, valamint a kardinális egyik legbelsőbb embere, a dominikánus Giovanni Gatti. Különösen Gatti személye és jelenléte figyelemre méltó, ő ugyanis mint Bessarion familiárisa, őt szinte minden-hová elkísérte.³⁵ Vele volt bolognai tartózkodása idején, és ezalatt teológiát tanított az egyetemen. 1455 után Bessarion római környezetében, a körülötte kialakult adakémia egyik számottevő tagjaként találkozunk vele Argiropulosz, Platina, Gazes, Flavio Biondo és mások társaságában. Elkísérte urát németországi missziójára is, baráti kapcsolatokat teremtve a bécsi egyetemi körökkel, amit azután pozsonyi tartózkodásakor is tovább ápolt. Gatti munkatársa is volt Bessarionnak az *In calumniatore Platonis* megírásában, miként arra a szerző maga is hivatkozik.³⁶ Az említett professzorokhoz kapcsolható még Mátyás, Vitéz és Janus különösen kedves embere, Galeotto Marzio is, akiről ugyan nem tudjuk, hogy közelebbi kapcsolatban lett volna Bessarion körével, de aki maga írja, hogy Gattit ő kísérte Magyarországra.³⁷ Az egyetem díszéül azonban Argiropuloszt szánták, de ő a meghívást végül is nem fogadta el, pedig Mátyás kérésére a firenzei Signoria sem emelt kifogást távozására ellen.³⁸

Végül, Bessarionnak ösztönző szerepet tulajdoníthatunk a Bibliotheca Corviniana kialakulásában, vagy legalábbis a könyvtár görög orientációjának kifejlődésében. Bessarion kezdetben nem tartozott a nagy könyvgyűjtők közé. Csak Konstantinápoly eleste után dőbbsen rá a görög kéziratok összegyűjtésének, vagyis a görögség szellemi öröksége megmentésének fontosságára. „Ha a görögök még ezt is elvesztik, akkor némák lesznek és nem különböznek majd a barbároktól” — írja egyik levelében. Ekkor fogant meg benne egy minden fellelhető görög művet magában foglaló könyvtár, mint nemzete jövője szellemi centruma létrehozásának a gondolata. Ettől kezdve kezdte el gyűjteni híres könyvtárának anyagát, amellyel azután megvetette a velencei Biblioteca Marciana alapját.³⁹ Mátyás király talán éppen az ő példájára törekedett oly szívósan arra, hogy könyvtára a görögség teljes szellemi termését magába foglalja, amiért azután kiérdemelte Marsilio Ficino fentebb idézett lelkes szavait. Természetesen megszerezte könyvtára számára Bessarion műveit is, sőt az egyiknek a kódex eredetileg magának a szerzőnek a tulajdona volt, megállapítható ugyanis, hogy a kardinális címerére festették rá utólag a Mátyásét.⁴⁰

Mátyás személyét illetően, uralkodása első éveiben, a pápasággal és a keresztesháború-gondolattal elkötelezett humanisták részéről bizonyos tartózkodás figyelhető meg. Ez érthető is, hiszen III. Frigyes vitatta Mátyás megválasztásának jogosságát, magának követelve a magyar trónt és jogtalanul birtokában tartva a magyar szent koronát. Másrészt Mátyás még fiatal és tapasztalatlan, s ráadásul a husziták királyának, Podjebrád Györgynek a veje és szövetségese volt. Innen érthető, hogy mikor Bessarion 1460-ban lelkes beszédekben szólított fel Pannónia megsegítésére, egy szóval sem említette az új királyt. Ez a kezdeti tartózkodás azonban hamarosan megváltozott, mihelyt nyilvánvalóvá lett, hogy Mátyás akarja is és képes is folytatni apja törökellenes politikáját. A fényes győzelemmel, Jajca elfoglalásával

³⁵ Karol REBRO: Johannes Gattus az Academia Istropolitana professzora. „A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből, 1367—1967”. Pécs 1968. 109—114.

³⁶ MOHLER, Bessarion I. 264, 329, 331: II. 305.

³⁷ De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae. Ed. Ladislaus JUHÁSZ, Lipsia 1934. 30.

³⁸ Mátyás király levelei I. Kiad. FRAKNÓI Vilmos. Bp. 1893. 256—257. — CAMMELLI, Argiropulo. 127—132.

³⁹ MOHLER, Bessarion I. 329.

⁴⁰ CSAPODI, Corviniana 160.

végződő 1463. évi boszniai hadjárat egy csapásra megteremtette Mátyás iránt a bizalmat. A boszniai hadjárat után és II. Pius tervezett kereszteshadjárata előtt készült az első Mátyást dicsőítő humanista mű: az egyébként jelentéktelen Fano-i Antonio Costanzinak, Janus Pannonius egykori ferrarai iskolatársának további törökellenes hadjáratra buzdító költeménye.⁴¹ Az itáliai közvélemény előtt nyilvánvaló ettől kezdve, hogy egyedül Mátyás lehet alkalmas a török visszaszorítására, a leendő törökellenes vállalkozások vezetésére. Egy Itáliába szakadt magyar karthausinak, Hunyadi János egykori katonájának, Andreas Pannoniusnak egy 1467-ből való, Mátyásnak dedikált munkája szerint, őt választotta az egész kereszténység a török császár és a mohamedánok elleni harc vezérévé, és biztatja a királyt, hogy tűzze ki táborába a szent kereszttel jelölt zászlót.⁴² II. Pius vállalkozásának kudarca után immár Mátyás a keresztieszme egyedüli reménysége.

Az 1460-as évek végén ez a megállapítás a keresztieszme mindkét oldalát tekintve érvényes. Nemcsak a török elleni harc bajnokának tekintik ekkor Mátyást, de az eretnekek elleni küzdelemének is. A pápaság egyforma fontosságot tulajdonított mindkét frontnak, és a II. Pius követő II. Pál 1465-ben határozottan fel is szólította Mátyást a Podjebráddal való szakításra. 1476-ben pedig Lorenzo Roverella legátus olyan megbízólevelet kapott a törökellenes keresztieszme hadjárat hirdetésére, mely szerint adott esetben a hadjáratra biztosított anyagi erőforrások egy cseh elleni vállalkozás támogatására is felhasználhatók.⁴³ Nyilvánvaló, hogy Mátyást a cseh elleni fellépésre nem vallásos buzgóság, illetve a Szentszékhez való hűség, hanem reális politikai érdekek indították. Ez azonban nem változtat azon, hogy gondolati síkon a kétfajta küzdelmet összekapcsolták, azt ugyanazon eszme szolgálójának nyilvánították.

Ehhez jelentékenyen hozzájárult az a propaganda is, amelyet Közép-Európában az 1430-as évektől kezdve megszakítás nélkül folytattak az Itáliából ide küldött obszerváns ferences inkvizitorok és misszionáriusok. A sort Giacomo della Marca kezdte meg, aki 1432 és 39 között Dél-Magyarországon tevékenykedett a bogumilok és a husziták ellen.⁴⁴ Az 50-es évek elején Giovanni Capistrano kapott megbízást a munka folytatására mind Csehországban, mind Magyarországon. De mivel itt akkor a keresztieszme törökellenes oldala került előtérbe, Capistrano pozitív módon írhatta be nevét a magyar történelembe. Nem így utódja, az ő munkatársaként Közép-Európába érkező Gabriele Rangone da Verona, azaz Veronai Gábor. Ez a fontos személyiség, Róma legfőbb magyarországi exponense, akinek kétes szerepe a magyar történetírás sajnos kevés figyelmet fordított, eleinte Csehországban tevékenykedett mint misszionárius, majd 1465-ben Magyarországra jött és hamarosan Mátyás bizalmasa lett.⁴⁵ Mint a cseh illetve huszita ügyek szakembere, Mátyás cseh politikájának ösztönzésében elsőrendű szerepet játszott. Szerepe és súlya még inkább fokozódott Vitéz János és Janus Pannonius szerencsétlen összeesküvése és a két nagy humanista főpap halála után. Veronai Gábor ekkor már erdélyi püspök, hamarosan pedig a pápa kezdeményezésére megkapja a még hatalmasabb egri püspökséget, és alighanem része van abban, hogy Mátyás átmenetileg elhidegült a humanistáktól. Néhány évvel később ő járta ki Gábor számára a bibornoki kalapot, alighanem azért, hogy megszabadulhasson tőle.

Az 1470-es évek derekán ugyanis határozott irányváltás figyelhető meg Mátyás politikájában, de egyúttal kulturális és ideológiai orientációjában is. Viszonya egyre inkább meg-

⁴¹ ÁBEL—HEGEDŰS, *Analecta nova* 110—113.

⁴² Libellus de virtutibus. Kiad. FRAKNÓI Vilmos. „Irodalomtörténeti Emlékek I.” Bp. 1886. 58.

⁴³ KARDOS, A huszita mozgalmak 159.

⁴⁴ A legújabb feldolgozás: Dionysius LASIĆ ofm: *De vita et operibus S. Iacobi de Marchia*. Falconara 1974.

⁴⁵ Giovanni GIRALDI: *La „Oratio de laudibus Gabrielis Rangoni S. R. E. cardinalis” di Giovanni Michele Alberto Carrara*. „Archivum Franciscanum Historicum”. 1957. 83—98.

romlott a Szentszékkal, mely egyre kevesebb figyelmet szentelt a török kérdésnek, Mátyás viszont egyre jobban családott csehországi vállalkozásában, melybe a pápa és a császár biztatására fogott bele, de ahol őt végül is, úgy érezte, cserbenhagyták s meg kellett elégednie Csehország melléktartományaival, valamint a cseh királyi címmel, míg a cseh trón tényleges betöltője Jagello Ulászló lett. Böven lehetne idézni Mátyásnak a pápához írott indulatos és családott leveleiből. 1476. január 11-én így ír IV. Sixtusnak, midőn az megróttá, amiért fegyvereit ismét a törökök ellen fordította: „Az apostoli követeket hívhatom tanúul, hogy . . . attól kezdve, hogy ez ország trónjára léptem, . . . szüntelenül fáradoztam mind a törökök, mind az eretnekek ellenében; . . . ezt teszem most is, amikor . . . a törökök ellen harcolok . . . miután nyolc esztendő óta annyi igyekezettel és energiával oltalmazom a katolikus népet az eretnekek támadásaival szemben.” Majd visszautasítva a pápa vádjait, így folytatja: „mert ki törné magát az apostoli szék szolgálatában, ha az apostoli szék engem cserbenhagy . . . ki fog majd fegyvert a törökök ellen, ha az apostoli szék megvet engemet”.⁴⁶ Nyolc évvel később, VIII. Incével szembeni elkeseredését pedig így fejezte ki: „Szívünkől oly mértékben kivetettük eddigi bizalmunkat a pápa iránt, hogy semmi jót sem várunk immár a pápától.”⁴⁷ Ezt az ellentétet számos kérdés motiválta, így a rokoni kapcsolat a pápasággal hosszas konfliktusban levő nápolyi királlyal, Mátyás szívós törekvése nemzeti egyház kialakítására, a pápa beleszólásának a minimumra csökkentése a magyarországi egyházi ügyekben, de talán legfőképpen a Dzsem herceg körüli bonyodalmak. Ez a török trónkövetelő az európai hatalmak kezében jelentős ütőkártyaként szerepelt a törökkel kapcsolatos politikában. Mátyás mindent elkövetett annak érdekében, hogy a herceget kiadják neki, hogy az ő segítségével tudjon zavart kelteni a török birodalomban, előkészítve ezzel az élete fő céljának tekintett nagy balkáni felszabadító hadjáratot.

Az 1470-es évek derekán Mátyás fokozatosan elejtette a keresztieshad hagyományos koncepcióját, és egy modern nagyhatalmi politika útjára lépett, melynek fő célja Magyarország pozíciójának megerősítése az államrezon jegyében. Ez pedig a török elleni döntő harc megvívása előtt a német császárral való leszámolást írta elő. Az új politikát a magyarokkal nem volt könnyű elfogadtatnia. Bonfini leírja Mátyásnak azt a tanácskozását, melyet 1477-ben a III. Frigyes elleni háború megindítása ügyében hívott össze. A tanácskozás leírásakor Bonfini fiktív beszédet mondhat Báthory Istvánnal, mintegy összesűrítve benne a hagyományos magyar álláspontot. Báthory eszerint határozottan ellenzi a szomszédos katolikus ország megtámadását. „A törökökkel és az eretnekekkel igazságos háborút viseltünk” — mondhatja vele Bonfini — velük szemben a keresztény világért küzdöttünk.⁴⁸ Ez az a jelszó, melyet Mátyás ettől kezdve felad, illetve kevésbé hangsúlyoz és amivel szemben másfajta érvelést használ és másfajta szolidaritásra apellál.

A humanisták szemében a Mátyás és III. Frigyes közti vetélkedés már a háború megindulása előtt eldőlt az előbbinek a javára. Frigyes hiába próbálta már évtizedekkel ezelőtt humanista fejedelemmé formálni Enea Silvio Piccolomini, sohasem sikerült német földön második Aragoniai Alfonzra találnia.⁴⁹ A humanista monarcha e modelljének új inkarnációját csak Mátyásban lehetett felfedezni. Bonfini *Magyar históriájá*-ban — mindkettőjük halála után! — találóan elemzi a két uralkodó közötti karakterbeli különbségeket. A harcias, tevékeny, fáradalmat tűrő, vidámságot kedvelő, az élvezeteket nem megvető, dicsőség után sóvárgó magyar királlyal szemben Frigyes „nyugodalmat és pihenést szerető, sőt inkább henye,

⁴⁶ Magyar humanisták levelei. XV—XVI. század. Kiad. V. KOVÁCS Sándor. Bp. 1971. 246—248.

⁴⁷ Id. kiad. 278.

⁴⁸ Rerum Ungaricarum Decades IV. Ed. I. FOGEL—B. IVÁNYI—L. JUHÁSZ. Bp. 1941. 75.

⁴⁹ HUSZTI, Aeneas 101—106, 221.

tunya és lomha”.⁵⁰ Mintha csak Machiavelli nemsokára megfogalmazásra kerülő ellentétpárját, az uomo virtuoso és az uomo ozioso ellentétét akarná Bonfini példázni!

Mátyásban valóban testet öltött a humanisták új uralkodóeszménye. Sőt, talán Itálián kívül ő az első ízig-vérig reneszánsz uralkodó, és míg a még oly jelentős itáliai fejedelmek, egy Aragoniai Alfonz, egy Ercole d'Este, Federigo Montefeltro, vagy akár Lorenzo de Medici csak viszonylag kisebb terület felett uralkodtak, addig Mátyás egy nagy kiterjedésű ország ura, akitől világraszóló tetteket lehetett várni. A kor hajlamos volt a korlátlan uralkodói ambíciók komolyan vételére. Merész Károly Nagy Sándornak és Caesarnak képzelte magát; VIII. Károly világhódító tervekkel kelt át az Alpokon; XII. Lajos Macedonai Fülöpben és Traianusban látta az eszményképét. Nem kell tehát csodálkoznunk, ha a pályája tetőpontján levő Mátyás a császári koronát is elérhetőnek képzelte, hiszen elődje, Zsigmond is viselte. Vagy ha nem a nyugati császárságét, akkor a keletiét, hiszen a középkorban nem egy magyar király tekintette magát a bizánci korona várományosának. A tervezett, de végül soha meg nem valósult nagy déli hadjárattól egyébként is a keleti császárság helyreállítását vártamremélte a humanista világ.⁵¹ A kortársak, egy Poliziano, Bonfini, Naldo Naldi és mások szemében ő volt az új Nagy Sándor, aki hivatott a keleti barbárság, az új Dariusz, vagyis a szultán legyőzésére. A budai palotában nem célzatosság nélkül állt ott Verrocchiónak az egymással szembe forduló Sándort és Dariuszt ábrázoló reliefje; nem más mint Lorenzo de Medici küldte Mátyásnak.⁵² De ő maga is ifjú kora óta állandóan olvasta Curtius Nagy Sándor-életrajzát és — akárcsak Aragoniai Alfonz — Liviuszt és Caesart is, s általában minden olyan klasszikus művet, melyből a nagy hadvezérek és hódítók tetteit lehetett megismerni. Nem maradt ki ez utóbbiak sorából az első magyar uralkodónak képzelt Attila sem, akinek a hódításait ő, a „secundus Attila”, hivatott megismételni. Jellemző kettős játéknak lehetünk tanúi: a Nyugat szemében Mátyás az új Nagy Sándor, aki Bonfini nagy gonddal kiokoskodott genealógiája jóvoltából egyenesen a rómaiaktól származik, hála román őseinek; a magyarok s különösen a hun származásával kérkedő nemesi tömeg szemében viszont ő az új Attila, akinek csapásaitól retteg Európa. A Jagellók ügyét szolgáló éles szemű Callimachus át is látott a szitán, Attiláról szóló munkáját (1486) úgy írta meg, hogy a hun király veszedelmes vonásaiban Mátyásra ismerjen az olvasó.⁵³ De ha már a mitizált példaképeknél tartunk, akkor az elsőség a reneszánsz embereszményét megtestesítő Herkulest illeti meg. Hatalmas szabadtéri szobra ott állott a budai palota előtt; az egyik bronzkaput a tetteit ábrázoló domborművek díszítették; a visegrádi palota belső udvarának reneszánsz szökőkútján szintén Herkules ékeskedett — nem ok nélkül, hiszen Ficino volt az, aki a Mátyás—Herkules párhuzamot, illetve azonosítást megfogalmazta.⁵⁴

Marsilio Ficino szava pedig nagy súllyal esett a latba, hiszen Mátyás uralkodásának utolsó tizegynéhány évében ő lett a magyar humanizmus vezérlő csillaga. A Janus Pannonius halálával megszakadt kapcsolat 1477-ben kezdődött újra, amikor Ficino legbensőbb híveinek egyike, Francesco Bandini Magyarországra költözött és Mátyás szolgálatába lépett. Bandini a ficinói platónizmus magyarországi nagykövete lett, aki körül a budai udvarban hamarosan platónista kör, félig-meddig akadémia szerveződött magyar humanistákból, mint Báthory Miklós, Váradi Péter, Garázda Péter (mind Ficino ismerősei vagy levelező-társai), valamint itt tartózkodó külföldiekből. Megkísérelte Mátyás 1479-ben magát Ficinót is Budára hívni, ami ugyan nem sikerült, de a Bandinivel folytatott rendszeres levelezés, valamint valamennyi újabb

⁵⁰ Id. kiad. IV. 73.

⁵¹ Mátyás karakteréről és ambícióiról: KARDOS Tibor: Mátyás király és a humanizmus. „Mátyás király emlékkönyv”. Bp. 1940. II. 9—106.

⁵² BALOGH Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. Bp. 1966. I. 513.

⁵³ KARDOS Tibor: Callimachus. Tanulmány Mátyás király államrezonjáról. Bp. 1931.

⁵⁴ BALOGH, A művészet I. 141, 143, 248—250. — ÁBEL—HEGEDŰS, Analecta nova 273.

művének azonnali elküldése útján a kapcsolat a lehető legszorosabb lett. Bandini leveleiből jól látható az a türelmetlenség, amellyel Budán az újabb Ficino-műveket várták, a Platón-életrajzot, a *Theologia platonica*-t, a teljes Platón-fordítást és a többbit.⁵⁵ S hogy ezeket a műveket szélesebb körben is olvasták azután Magyarországon, arról legjobban az tanúskodik, hogy még ellenfelük is akadt egy budai Ágoston-rendi szerzetes, Joannes Pannonius (másként Giovanni Unghero vagy Giovanni Varadino) személyében, akit az olasz szakirodalom sajnos rendszeresen összekever az ekkor már tíz éve halott Janus Pannonius személyével.⁵⁶ Ennek a Joannes Pannoniusnak, Ficino egykori iskolatársának leginkább a ficinói platónizmus hermetikus és mágikus elemei ellen volt kifogása, pedig Mátyás úgy látszik éppen ezek iránt viseltetett különös érdeklődéssel. Az asztrológia és a mágia iránti érdeklődése jól ismert, s nyilván nem véletlen, hogy Ficino, leveleinek két kötete mellett, éppen az egyik legezoterikusabb művét, a *De vita coelitus comparanda*-t ajánlotta közvetlenül Mátyásnak — mégpedig Lorenzo de Medici egyetértésével. De Galeottótól azt is tudjuk, hogy Mátyás olvasta az Apuleiusnak tulajdonított *Asclepius*-t;⁵⁷ Brandolino Lippo *De humanae vitae conditione* című dialógusában pedig maga Mátyás az, aki isten egy és örök voltának s a világ általa való teremtésének bizonyítása végett Platónra és a sokkal ősbibnek tartott Hermes Trismegistosra hivatkozik.⁵⁸ Mátyásnak a „prisca theologia” iránti érdeklődésére mi sem jellemzőbb, mint az a türelmetlenség, ami akkor fogta el, midőn Ficino — nem lévén munkájával megelégedve — nem küldötte el Budára Iamblichos *De Aegyptiorum Assyriorumque theologia*-jának általa készített fordítását. Mátyás mihelyt tudomást szerzett róla, azonnal utasította az akkor Firenzében tartózkodó könyvtárosát, Taddeo Ugolettót, hogy készíttessen másolatot Ficino kéziratáról.⁵⁹

Bármennyire is becsülte Mátyás az irodalmat, művészetet, filozófiát, elsősorban mégis politikus, egy nagy ország uralkodója volt, aki számára a kultúra, a humanizmus sohasem volt öncél. A platónizmus iránti mohó érdeklődését s ezzel együtt a Lorenzo il Magnifico Firenzéjével való kapcsolatok ugrásszerű fejlődését sem lehet pusztán humanista érdeklődéssel magyarázni. Nem lehet kétséges, hogy — legalábbis a társadalom legfelsőbb rétege vonatkozásában — ő is vallotta azt, amit a Magnifico, hogy „a platóni neveltetés nélkül senki sem lehet sem jó állampolgár, sem jó keresztény”.⁶⁰ A platónizmusban olyan filozófiát és teológiát látott, mely üdvös az államra, mely alkalmas annak eszményi továbbfejlesztésére, amely új, mélyebb tartalommal telíti meg a kiüresedő középkori kereszténységet és amely kulcsot ad a mindenség titkainak megismerésére és a sors befolyásolására. A ficinói platónizmusban az elképzeléseinek megfelelő ideológiát ismerve fel, fordult figyelme egyre inkább Lorenzo Firenzéje felé, minden eszközzel erősítve a vele való kapcsolatokat. Mátyás utolsó évtizedében elsősorban a Ficino környezetéhez tartozó firenzei humanisták keresik fel vagy lépnek vele összeköttetésbe, mint Poliziano, Filippo Valori, Ugolino Verino, Batrolommeo Fonzio, Naldo Naldi stb. A firenzei művészet Itálián kívüli mecénásai, rendelői sorában is ő áll ekkor az első helyen: foglalkoztatja Botticellit, Filippino Lippit, Benedetto da Maianót, Verrocchiót és még annyian másokat, s Leonardo da Vinci sem véletlenül idézte a király véleményét a festészet rangjáról a *Trattato della pittura*-ban.⁶¹ A Bibliotheca Corviniana számára

⁵⁵ ÁBEL—HEGEDŰS, *Analecta nova* 274—288.

⁵⁶ BANFI Florio: Joannes Pannonius — Giovanni Unghero: Váradi János. ItK 1968. 194—200.

⁵⁷ Id. kiad. 9.

⁵⁸ Kiad. ÁBEL Jenő. „Irodalomtörténeti Emlékek II”. Bp. 1890. 33.

⁵⁹ HUSZTI, *Tendenze* 232—233.

⁶⁰ „Senza la platonica disciplina, niuno poteva essere nè buon cittadino, nè buon cristiano”. Idézi L. GALEOTTI: *Saggio intorno alla vita ed agli scritti di Marsilio Ficino*. „Archivio Storico Italiano”, N. s. IX (1859) 44.

⁶¹ BALOGH, *A művészet* I. 513—516, 521—525.

való könyvmásolás és könyvbeszerzés pedig egyre fantasztikusabb méretű lett Firenzében, még a király halálakor is többszáz kódex várt elszállításra, illetve kifizetésre.⁶²

Firenzéből hozta Bandini Budára 1488-ban a zseniális reneszánsz építész-teoretikusnak és urbanistának, Filaretének *Trattato dell'architettura*-ját is, mely Mátyás érdeklődését annyira megragadta, hogy Bonfinival három hónap alatt latinra fordíttatta, hogy maga is olvashassa.⁶³ De nemcsak olvasta, hanem meg is tette az előkészületeket arra, hogy Budán elkezdje az „ideális város” felépítését. Miként azt Feuerné Tóth Rózsa legújabb kutatásaiból tudjuk, élete utolsó évéből származik a merész terv: Filarete útmutatásai nyomán felépíteni a szervezés alatt álló új budai egyetem artes fakultásának épület-együttesét, melynek pontatlan leírását Heltai krónikájából ismerjük.⁶⁴ Ez hiányzott még Mátyás nagy alkotásai sorából: a humanizmus átforgatta már a kancelláriát, a reneszánsz otthonra lett a királyi udvarban, létrejött a páratlan humanista könyvtár, de hiányzott még az ún. szabad művészetek oktatásának korszerű humanista intézménye, amely nélkül pedig a XV. században nincs igazi kulturális megújulás.⁶⁵ Bár Bartolomeo Fonzio szerint Mátyás már befogadta a Görögországból kiűzött műzsákat,⁶⁶ a király tudta jól, hogy igazi székhelyük majd az új ideális iskola lesz.

Így alakulhatott ki lassan az a reménység, váradalom és mítosz, mely Ficinóval azt mondhatta, hogy Mátyást mint Messiást várják a limbusba taszított görög bölcsek, valamint — Platón életrajzában kísérőlevelében — hogy Platón leginkább Pannóniában lelhet otthonra, melynek nagy királya rövid idő alatt visszaállítja majd Pallas székhelyét és a görögök gimnáziumait.⁶⁷ Így válhatott Mátyás Pannóniája az Alpokon túli Európának azzá az országává, ahol elsőnek történt kísérlet az olasz, pontosabban firenzei humanizmus eszméinek, vívmányainak a következetes megvalósítására. Mindez azonban nem az országhoz, hanem a személyhez volt elsősorban kötve. Nem Magyarországra, hanem csak Mátyás személyébe vette bizalmát és reménységét Ficino és köre. A király halála után a kapcsolatokat mintha elvágták volna, pedig több jeles magyar platónista jóval túlélte a királyt. Sajnos, Ficino jól ítélte, ami az ő szemében Pannóniát vonzóvá tette, az Mátyás személyétől függött, s eltűnésével összeomlott. A jó Bonfini néhány év múlva mint egy elmúlt szép álmot emlegethette csak, hogy Mátyás „Pannóniát másik Itáliává alakítani törekedett”.⁶⁸

A magyar humanizmus tehát a török- és huszitaellenes kereszties eszme jegyében, azzal összefonódva bontakozott ki, szoros kapcsolatban a pápaság politikájával, illetve a lassan-lassan humanista központtá átalakuló római udvarral. Ez a középkorból örökölt kereszties program telítődött fokozatosan humanista elemekkel, míg végül teljesen laicizálódott, s a firenzei platónizmus szellemében átalakult a görög civilizáció megmentésének látomásává. A Mátyás-mítoszban a fejlődésnek ez az iránya fejeződik ki: ő válik a hitetlenek és az eretnekek legyőzésére hivatott potenciális kereszties vezérből az európai civilizáció bölcsőjét a barbárság uralma alól felszabadítani képes új Herkulesse.

⁶² CSAPODI, Corviniana 51—57.

⁶³ BALOGH, i. m. I. 494. — Bonfini, id. kiad. IV. 138.

⁶⁴ FEUERNÉ TÓTH RÓZSA: A budai „schola”: Mátyás király és Chimenti Camicia reneszánsz ideálváros-nyegyed terve. „Építés-Építészettudomány” V. 1974. 373—385.

⁶⁵ Eugenio GARIN: La cultura del Rinascimento. Bari 1973. 76.

⁶⁶ *Epistolarum libri III.* Ed L. JUHÁSZ. Bp.—Bologna 1931. 34—36.

⁶⁷ ÁBEL—HEGEDŰS, *Analecta nova* 274.

⁶⁸ „Pannoniam alteram Italiam reddere conabatur”: id. kiad. IV. 135.

L'IDÉE DE LA CROISADE ET LE MYTHE DE MATHIAS CORVIN

A la fin de XVe siècle, parmi les humanistes italiens et parmi ceux de Florence avant tout, un mythe particulier s'est créé autour de Mathias Corvin, selon lequel c'était lui qui était destiné à libérer le berceau de la civilisation européenne, la Grèce tombée sous le joug de la Turquie. L'étude examine l'origine et la formation de ce mythe. Le point de départ est la renaissance de l'idée de la croisade, au commencement du XVe siècle, contre la menace turque d'une part, de l'autre part contre les Hussites tchèques. A cause de sa position géopolitique, la Hongrie obtient un rôle clef dans la défense de la „vera fides” et de la „humana civilitas” contre cette double menace. C'est cette circonstance qui attire l'attention des premiers humanistes italiens, sur la Hongrie. C'est le cardinal Bessarion qui a un rôle éminent dans ce processus. L'étude démontre son rôle multilatéral d'inspirateur dans la formation de l'humanisme hongrois. C'était Bessarion qui transformait l'idée médiévale de la croisade en un programme pour sauver la culture grecque. Ainsi, l'idée de la croisade se laïcisait de plus en plus et s'attachait à la tendance du néoplatonisme. L'étude démontre comment Mathias est devenue, aux yeux des humanistes italiens, d'abord le chef espéré de la croisade contre les Turcs et les Hussites, puis, avant tout aux yeux de Ficino et de son cercle, le futur libérateur de la civilisation grecque. Ce fait était en étroite relation avec l'expansion du néoplatonisme dans la cour de Mathias, aux années 1480, et, en général, avec le renforcement des relations florentines. Mais cette coopération étroite entre Florence et la cour royale hongroise était liée presque entièrement à la personne de Mathias. C'est lui personnellement et non pas son pays qui est l'espoir du cercle de Ficino. C'est pourquoi ce mythe, né sur la terre italienne, s'est éparpillé après la mort de Mathias, survenue en 1490.